

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Skolotāju izglītības nodaļa

Nepilna laika klātienes studijas

Programmas “Skolotājs” apakšprogramma

“Skolotājs logopēds”

**4 – 5 gadīgu bērnu vidējo mēleņu izrunas traucējumu novēršana
vingrinājumos un rotaļās pirmsskolas izglītības iestādē**

Diplomdarbs

Autors: **Ilze Majeniece**

Studentu apliecības Nr: im17024

Darba vadītāja: Lektore Mg.paed. Irēna Miltiņa

Rīga 2018

Anotācija

Darba nosaukums. 4 – 5 gadīgu bērnu vidējo mēleņu izrunas traucējumu novēršana vingrinājumos un rotaļās pirmsskolas izglītības iestādē

Darba autors. Ilze Majeniece

Darba zinātniskais vadītājs. Mg.paed. Irēna Miltiņa

Pētījuma mērķis. Teorētiski un praktiski izziņāt, pārbaudīt skaņu Ķ un Ģ izrunas traucējumu korekcijas iespējas vingrinājumos un rotaļās. Lai īstenotu mērķi, tika izvirzīti šādi uzdevumi:

- Izziņāt dažādu autoru teorētiskās atziņas par skaņu Ķ un Ģ izrunas traucējumu rašanās faktoriem vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības skatījumā.
- Raksturot vingrinājumus un rotaļas kā koriģējoši attīstošas darbības līdzekļus.
- Veikt pedagoģisko pētījumu par skaņu Ķ un Ģ izrunas pilnveidi 4 -5 gadīgiem bērniem

Pētījuma hipotēze. Skaņu Ķ un Ģ izrunas korekcija noritēs sekmīgi, ja logopēds:

- izziņās bērnu runas specifiskās īpatnības
- izmantos koriģējoši attīstošajā darbībā atbilstīgus vingrinājumus un rotaļas

Darbs sastāv no divām daļām – teorētiskās un praktiskās. Teorētiskajā daļā tiek apkopotas dažādu autoru atziņas par skaņu izrunas traucējumu rašanās cēloņiem. Vidējā pirmsskolas vecuma attīstības likumsakarības problēmas skatījumā un vingrinājumi un rotaļas kā skaņu izrunas traucējumu novēršanas veicinātāji.

Praktiskajā daļā tiek veikta pedagoģiskā izmēģinājumdarbība ar 4 – 5 gadīgiem bērniem, kam ir skaņu Ķ UN Ģ izrunas traucējumi. Tiek apkopoti vingrinājumi un rotaļas, kas izmantotas koriģējoši attīstošajā darbībā. Ir veikta skaņu Ķ un Ģ izrunas prasmju dinamikas analīze.

Veicot pedagoģisko izmēģinājumdarbību, apkopojot un analizējot rezultātus, autore secina, ka skaņu Ķ un Ģ izrunas korekcija noritēs sekmīgi, ja logopēds: izziņās bērnu runas specifiskās īpatnības un izmantos koriģējoši attīstošajā darbībā atbilstīgus vingrinājumus un rotaļas.

Diplomdarba saturs 64 lappuses, 6 tabulas, 11 pielikumus, 60 izmantotās literatūras un informācijas avoti.

Atslēgas vārdi : fonemātiskā uztvere, fonētiski fonemātiskie traucējumi, koriģējoši attīstošā darbība, uzdevumi, vingrinājumi.

Annotation

The title: Prevention of mid-lingual consonant mispronunciation of 4 – 5 – year – old children by means of exercises and games in preschool educational institution

The author: Ilze Majeniece

The research supervisor: Mg.paed. Irēna Miltiņa

The purpose of the research:

Theoretical research and practical verification of the correction possibilities regarding pronunciation disturbances of sounds K and G by means of exercises and games. To achieve the above goal, the following tasks were set:

- To find out the theoretical findings of various authors about the factors that cause pronunciation disturbances of the sounds K and G in the pre-school age of children;
- To describe exercises and games as means of remedial actions;
- To conduct a pedagogical study on the improvement of sound K and G pronunciation for children aged 4 to 5.

The research hypothesis. The correction of the sound K and G pronunciation disturbances will be successful provided that the speech therapist:

- learns the specifics of children's speech;
- uses exercises and games appropriate for the developmental activity.

The diploma theses consists of two parts – theoretical and practical. The theoretical part summarizes the findings of various authors about the causes of speech disorders at the stage of middle pre-school years of children development when exercises and games are considered as stimulants for preventing speech impairment.

In the practical part, pedagogical trial work is performed with 4 - 5 year old children who have the pronunciation disorder of sounds K and G . In this thesis paper are compiled various exercises and games used for remedial action. The analysis of the K and G pronunciation skills has been performed.

In the course of pedagogical trial work, as well as by collecting and analyzing the results, the author concludes that the pronunciation corection of the sounds K and G will be successful if the speech therapist does the following: learns the specific peculiarities of children's speech and uses exercises and games appropriate for the children's developmental activity.

The diploma thesis consists of 64 pages, 6 tables, 11 attachments, and 60 literature sources. Key words: phonemic perception, phonetic-phonemic disorders, remedial action, tasks, exercises.

Saturs

Ievads	5.
1. Skaņu (vidējo mēleņu) izrunas traucējumu raksturojums pirmsskolas vecuma bērniem; korekcijas līdzekļu izmantošanas iespējamie varianti	7.
1.1.Skaņu izrunas traucējumu rašanās bioloģiskie un sociālie faktori	7.
1.2.Vidējā pirmsskolas vecuma attīstības likumsakarības problēmas skatījumā	12.
1.3. Vingrinājumi un rotaļas – skaņu Ķ un Ģ izrunas traucējumu novēršanas veicinātāji	20.
1.3.1. Izrunas pilnveides darba posmi	20.
1.3.2. Vingrinājumi – artikulācijas un pirkstu motorikas aktivizētāji	24.
1.3.3. Vingrinājumu un rotaļas – fonemātiskās uztveres sekmētāji	27.
2. Pedagoģiskā izmēģinājumdarbība ar 4 – 5 gadīgiem bērniem, kam ir skaņu Ķ un Ģ izrunas traucējumi	28.
2.1. Pētījumā izmantoto metožu raksturojums	28.
2.2. Bērnu ar skaņu Ķ un Ģ izrunas nepietiekamību logopēdiskā izpēte	29.
2.3. Vingrinājumu, rotaļu izmantošana koriģējoši attīstošajā darbībā	34.
2.4. Skaņu Ķ un Ģ izrunas prasmju dinamikas analīze	41.
Secinājumi	44.
Izmantotā literatūra un informācijas avoti	45.
Pielikumi	49.

Ievads

Valodas uzdevums ir viena cilvēka apziņā radušos domu aizvadīt līdz otra cilvēka apziņai. Valoda ir sarežģīts smadzeņu darbības veids, kas piemīt tikai cilvēkam (Apele, 1982, 5).

Labi attīstīta valoda ir būtisks priekšnoteikums sekmīgām mācībām skolā. Runas un valodas traucējumi būtu diagnosticējami savlaicīgi, lai laikus uzsāktu koriģējoši attīstošā darbība problēmas novērstu vai vismaz ievērojami mazinātu (Tūbele, 2013, 6).

Valoda ir līdzeklis cilvēka domāšanai, pašizteiksmei, saskarsmei, sociālo attiecību veidošanai, pasaules uztveres atspoguļojumiem, kultūras atklāsmi un tās attīstībai. Īpaša nozīme valodas apguvē ir pirmsskolas posmam, un šajā vecumā galvenokārt tas ir dialogs, kurā attīstās ne tikai bērna runa, prasme uzdot jautājumus, bet arī prasme izsacīt atbilstošu domu atbilstošā vietā un laikā, veidojas izpratne par valodas lietošanu (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014, 7). Šodienas bērna valodas pētījumos tiek runāts par runas sistēmu un komunikatīvo kompetenci (runas kompetenci). Runas kompetencē tiek raksturots fonētiskais, leksiskais, morfoloģiskais, sintakses, vārdu veidošanas un teksta komponents (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014, 119).

Visā pasaulē, tai skaitā arī Latvijā, ir vērojama tendence pieaugt bērnu skaitam ar runas un valodas attīstības aizturi vai traucējumiem. Traucējumu struktūra kļūst komplicētāka, to izpausmes izteiktākas, bet cēloņi – kompleksi. Daudzos gadījumos runas un valodas traucējumi nav primārais simptoms, bet gan kā saslimšanas (attīstības traucējumu, traumas) vai specifiska psiholoģiskā stāvokļa sindroma (simptomu kopuma) sastāvdaļa, tātad sekundāra parādība. Līdz ar to, veicot logopēdiskās korekcijas darbu, runas un valodas attīstība ir jāskata bērna attīstības kopveseluma kontekstā (Tomele, 2013, 11).

Aizkavējusies runa rada traucējumus dažādos psihiskos procesos (atmiņā, domāšanā, uzmanībā u.c.) un negatīvi ietekmē bērna raksturu un uzvedību. Tā ietekmē arī skaņu analīzes un sintēzes procesu, ko dažkārt sauc par bērna otro dzirdi jeb fonemātisko uztveri (Hadaņonoka I., Hadaņonoka, L., Staļģe, Merirande, 6). Pirmsskolas vecumā skaņu izrunas traucējums ir viens no vadošajiem runas traucējumu veidiem. Fonemātiskā dzirde bērnam attīstās līdztekus skaņu artikulācijas apguvei. Jo veiksmīgāk norit skaņu izruna, jo pilnīgāk notiek tās atšķiršana pēc skanējuma, un – otrādi. Fonemātiskā dzirde veicina fonēmu atpazīšanu un atšķiršanu vārdā, veidojot vārda kopskanējumu, vārda izpratni. Tas nozīmē, ka skaņu izrunas apguve vienlaicīgi saistāma ar fonemātisko procesu attīstību (Miltiņa, Augstkalne, 2016, 108, 109).

Arvien biežāk pirmsskolā (tās pēdējā attīstības posmā, kad notiek obligātā sagatavošanās pamatizglītības ieguvei bērniem no 5 gadiem) un arī sākumskolā nākas konstatēt, ka apmēram 40 – 50% audzēkņu ir valodas sistēmas traucējumi: neprecīza skaņu izruna vai kropļošana, neizteiksmīga runa, neliels vārdu krājums, nespēja veidot saistītu runu. Šo traucējumu sekas – bērnu nevēlēšanās komunicēt, grūtības mācībās (Skaista, Bārda 2011, 4).

Daudziem bērniem Latvijā ir runas vai valodas nepietiekama apguve, bet tādi ir daudziem. Ir gan skaņu izrunas traucējumi, gan valodas attīstības aiztures, gan lasīšanas un rakstīšanas traucējumi. Ja runājam par visu pasauli, tad aptuveni 10% – 20% pasaules iedzīvotāju ir dažādi mācīšanās traucējumi, tajā skaitā grūtības raiti iemācīties lasīt un rakstīt. Ir situācijas kuras ir iespējams pārvarēt, bet ir arī nopietnāki traucējumi, kā, piemēram, disleksija, kad cilvēkiem ar pilnvērtīgu intelektu ir grūtības tekoši izlasīt vārdus un ir vājas pareizrakstības prasmes, ar kuru cilvēki sadzīvo visu mūžu (Namniece, 2016, 1).

Pētījuma objekts	Vingrinājumi, rotaļas korigējoši attīstošajā darbībā
Pētījuma priekšmets	Skaņu Ҡ un Ғ izrunas pilnveidošana
Pētījuma mērķis	Teorētiski un praktiski izziņāt, pārbaudīt skaņu Ҡ un Ғ izrunas traucējumu korekcijas iespējas vingrinājumos un rotaļās
Pētījuma hipotēze	Skaņu Ҡ un Ғ izrunas korekcija noritēs sekmīgi, ja logopēds <ul style="list-style-type: none"> • izziņās bērnu runas specifiskās īpatnības • izmantos korigējoši attīstošajā darbībā atbilstīgus vingrinājumus un rotaļas
Pētījuma uzdevumi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izziņāt dažādu autoru teorētiskās atziņas par skaņu Ҡ un Ғ traucējumu rašanās faktoriem vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības skatījumā 2. Raksturot vingrinājumus un rotaļas kā korigējoši attīstošās darbības līdzekļus 3. Veikt pedagoģisko pētījumu par skaņu Ҡ un Ғ izrunas pilnveidi 4 – 5 gadīgiem bērniem
Pētījuma metodes	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teorētiskā. Teorētiskās literatūras apkopošana 2. Empīriskās <ul style="list-style-type: none"> • Bērnu novērošana • Bērnu runas logopēdiskā izpēte • Pedagoģiskā izmēģinājumdarbība • Rezultātu dinamikas analīze
Pētījuma bāze	Pētījums notiek Rīgā, Z pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 24 bērni, no tiem 6 bērni ar Ҡ un Ғ izrunas traucējumiem. Pētījums ilgst no 2017.gada oktobra līdz 2018.gada aprīlim.

1. Skaņu (vidējo mēleņu) izrunas traucējumu raksturojums pirmsskolas vecuma bērniem; korekcijas līdzekļu izmantošanas iespējamie varianti

1.1. Skaņu izrunas traucējumu rašanās bioloģiskie un sociālie faktori

Bērns piedzimst ar runāšanai pielāgotu runas aparātu, taču izteikties nespēj. Pastāv ģenētiski izveidots mehānisms, kas ļauj uztvert valodas zīmes, tās producēt (veidot) un pareizi lietot. Runas un valodas spējām piemīt sarežģīta struktūra, un tajā ir ietverti gan iedzimti, gan sociāli priekšnosacījumi, kas veicina vai kavē minēto spēju attīstību katrā konkrētā vecumposmā. Var teikt, ka valodas un runas spējas attīstīsies, ja bērnam nebūs iedzimtu anomāliju un sociālā vide dos nepieciešamo materiālu to aktivizēšanai un pilnveidei (Miltiņa, 2005, 32).

Cilvēkbērns savā attīstībā kā vienu no pēdējām apgūst runas funkciju. Kad ir savienojusies doma un vārds, bērns strauji apgūst valodu. Apkārt esošas lietas un notikumi iegūst savu nozīmi, tie savienojas ar dzimtās valodas vārdiem, un bērns spēj izteikt savas vēlmes, vēlāk – savus vērtējumus un spriedumus. Rodoties dažādiem kaitīgiem faktoriem (traumas, slimības, psihiskā deprivācija, nelabvēlīga sociālā vide u.c.), viena no pirmajām cieš bērna runa (Tūbele, 2002, 7).

Valoda ir primārais sazināšanās veids un tā dota tikai cilvēkiem, tomēr, valoda nav iedzimta, tāpat kā viss pārējais tā bērnam jāapgūst relatīvi neilgā laika posmā. Bērnu runas un valodas attīstību ietekmē daudz faktoru: fiziskā, sociālā, emocionālā, kognitīvā attīstība, kā arī konkrētās valsts nacionālās īpatnības un sabiedrībā valdošie uzskati un principi. Valoda pilda vispārinošo, regulējošo un komunikatīvo funkciju, līdz ar to tai ir ļoti liela nozīme bērnu psiholoģiskajā attīstībā (Tūbele, Vilka, 2015, 108).

Tātad, lai cilvēks spētu kvalitatīvi sazināties ar citiem, kā arī, lai saskarsmē nerastos pārpratumi, valodai jābūt skaidrai, saprotamai.

Valoda ir viens no sazināšanās veidiem, kas nepieciešams cilvēkam kā sabiedrības loceklim. Ja bērnam ir runas traucējums, tas rada grūtības ne tikai saskarsmes procesā ar vienaudžiem un pieaugušajiem, bet arī nepārvaramus šķēršļus mācību programmu sekmīgā apguvē. Smagi runas traucējumi var sekundāri kavēt izziņas attīstības procesu attīstību. Principiāla nozīme ir runas traucējumu analīzes sistemātiskai pieejai, jo ne tikai jānoskaidro, kāds valodas sistēmas komponents ir skarts, bet arī tas, kāda saikne ir ar citiem runas komponentiem un psihiskajiem procesiem (Tūbele, 2002, 7, 11). Runa ir cilvēka darbība, kas pastāv saskarsmē ar citiem cilvēkiem un kurā cilvēks pauž savas domas un nodod tās tālāk ar valodas palīdzību. Runa ir

valodas lietošanas process, ko bērns apgūst pakāpeniski (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014, 16).

Saturiskā jomā termins – **skaņu izrunas traucējums** – ir ļoti plašs. Tajā ietilpst gan skaņu izrunas kropļojumi un to zudumi, gan skaņu aizstāšana un jaukšana (Miltiņa, 2005, 49).

Kā atzīmē Lūse, Miltiņa, Tūbele, **skaņu izrunas traucējumi** – ir skaņu izrunas fonētiskie un fonētiski fonemātiskie traucējumi – tie ir skaņu izrunas traucējumi, esot pilnvērtīgai anatomiskai dzirdei un saglabātai runas aparāta inervācija ir bez nepilnībām (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 307).

Minētos traucējumus veicina:

- **bioloģiskie faktori** (fizioloģiskās dzirdes pazemināšanās, artikulācijas aparāta uzbūves anatomiskās izmaiņas, tā ierobežotā funkcionēšana, fonemātisko procesu mazattīstība u.c.). te var pieskaitīt gan dažādas paša bērna slimības: deguna dobuma un blakus dobumu iekaisums, izaugumi deguna ejās un blakus dobumos – polipi, aizdegunes mandeļu iekaisums, balsenes slimības, ausu slimības, vidusauss iekaisums, infekciju slimības. Īsa zemmēles saite, gan bērnu fizisko un psihisko attīstību ietekmējošie endogēnie (iekšējie) un eksogēnie (vides) faktori. Endogēno faktoru ietekme izpaužas kā organisma iekšējās konstitucionālās īpatnības un predispozīcija (nosliece) uz dažādām izpausmēm, arī slimībām. Šīs endogēnās īpatnības atkarīgas no iedzimtības, no attīstības prenatālajā periodā (grūtniecības laikā) un perinatālajā periodā (dzemdību laiks un laiks neilgi pirms un pēc dzemdībām). Svarīgi ir apstākļi, kādos bērns nāk pasaulē, dzemdību sarežģījumi var nelabvēlīgi ietekmēt bērna turpmāko attīstību (Puškarevs, 2001, 14).
- **sociālie faktori** (aprūpētāju runas kļūdas, vairākvalodība, bērnu runas kļūdu nelabošana, bērnam neatbilstīga runas vide, jauno tehnoloģiju pārmērīga izmantošana u.c.) (Miltiņa, 2017, 8). Bērnu runas attīstību ietekmē sociāli nelabvēlīga vide, kad vecāki par bērnu nerūpējas (Maksimova, 2012); mānekļa ilgstoša lietošana un pirksta sūkāšana; vecumam neatbilstoša ēdiena konsistence u.c.

Valodas un runas traucējumus var izsaukt gan iegūtas, gan iedzimtas saslimšanas. Ja bērns ir nācis pasaulē laimīgs un vesels, tad liela nozīme ir videi, kurā bērns aug un attīstās: cik daudz vecāki ar bērnu sarunājas, cik daudz velta laiku bērna attīstībai kopumā. Viens no iemesliem ir hiperaprūpe, proti, vecāki visu izdara bērna vietā. Bērnam atliek paskatīties uz kādu priekšmetu un viņam viss tiek pasniegts. Viss bērnam tiek iedots, nesagaidot no bērna ne zilbes, ne vārda. Motivācija runāt šādā situācijā ir nulle. Nereti vecāki piedāvā bērniem tikai smalki sagrieztu, samaltu, sablenderētu ēdienu, bet runāšanai vajag pietiekoši attīstītu artikulācijas aparātu, kas pieradis kost un košļāt (Namniece, 2016, 1).

Arī kādam no ģimenes locekļiem var būt skaņu izrunas traucējumi, kurus savā runā atdarina bērns. Nepietiekama runas lietošanas pieredze veidojas, kad runājot mute netiek vērtā vaļā tik plati, cik to prasa attiecīgās skaņas izruna. (Apele, 1982 , 28).

Bērna runa neveidojas spontāni, to veido vecāki (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., Staļģe, Merirande, 6). Tātad, jārūnā literāri pareizi, skaidri izrunājot katru skaņu, lai bērns darītu tieši tāpat. Runas nepilnības veido: dzirdes traucējumi un divvalodība.

Sarunājoties ar bērnu, tiek attīsta fonemātiskā (**runas**) dzirde. Tās pamati ielikti jau zīdaiņa vecumā, kad mazais sāk saklausīt balss paaugstinājumu un pazeminājumu, runas plūdumu un skaļuma maiņas (Irbe, Lindenberga, 2014, 61).

Prasme skaņas diferencēt pēc dzirdes (**fonemātiskā dzirde**) veidojas bērniem vēl pirmsskolas vecumā. Ja ir kādas problēmas un šī smalkā prasme nav izveidojusies, vai tā ir nepietiekami attīstīta, rodas grūtības burtu apgūvē. Tie burti, kas apzīmē līdzīgi skanošas skaņas, bērnam jūk. Piemēram, ja skaņas T un D bērnam skan vienādi, viņam ir grūti atcerēties burtus, jo jābalstās uz izrunu, mēģinot to atcerēties. Līdzīgi tas notiek ar visiem balsīgo un nebalsīgo līdzskaņu pāru burtiem, garo un īso patskaņu burtiem, burtiem, kas apzīmē svelpeņus un šņāceņus, un citiem burtiem, kas atbilst līdzīgi skanošām skaņām. **Fonemātiskā uztvere** ir tā, kas palīdz skaņas atpazīt dažādās pozīcijās un variācijās (Tūbele, 2008, 28).

Ja bērnam ir runas darbības vai valodas attīstības traucējumi, tad viņam būs zināmas grūtības daudzās dzīves jomās, īpaši jau, uzsākot mācības skolā. Grūtības šiem bērniem var rasties, gan nepareizi saklausot vārdus, gan nesaprotot to nozīmi, gan atceroties verbālo materiālu, gan visā sazināšanās procesā ar vienaudžiem, skolotājiem. Traucējumi var būt gan viegli, gan smagi. Tie var saistīties gan ar mutvārdu runu, gan ar lasīšanu un rakstīšanu (Tūbele, 2002, 17).

Kad cilvēks sāk dzīvot, viņam visi muskuļi darbojas pareizi. Ar pirmo brēcienu, paziņodams par savu ierašanos pasaulē, zīdāinis pareizi iedarbina savas balss saites. Viņš pareizi elpo, piepildīdams ar gaisu visas plaušas. Pareizi žāvājas, atvērdams muti iespējami plati, un tajā pašā laikā nezaudēdams lūpu ovālo veidojumu.

Tikai nelielam skaitam to cilvēku, kuri runā neskaidri un nesaprotami, ir trūkumi artikulācijas aparāta uzbūvē. Vairākumam neskaidras runas cēlonis ir nepietiekami vingrināts artikulācijas aparāts un pavirša attieksme pret skaņu pareizas izrunas likumiem (Apele, 1982 , 12, 25).

Neskaidra dikcija cilvēkam ar anatomiski pareizi attīstītu artikulācijas aparātu var rasties vairāku iemeslu dēļ: ja ir glēvas lūpas, nepietiekami elastīga mēle, nepareizs mēles stāvoklis skaņas izrunāšanas laikā, neaktīvs apakšžokļa kritinājums (nekustīga mute). Tā sauktās glēvās lūpas ir tad, ja lūpu muskuļi darbojas ļoti neaktīvi. Lielākās daļas līdzskaņu izrunāšanas laikā

šķēršļa radīšanā piedalās mēle, tāpēc mēles muskuļiem jābūt sevišķi elastīgiem, lai tie acumirkļi un precīzi paklausītu runas centra raidītajām pavēlēm. Pietiek mēles pieskares laukumam kādas skaņas izrunāšanas laikā būt nedaudz mazākam vai lielākam, lai skanējums būtu neprecīzs. Lai izrunātu kādu skaņu, izelpojamā gaisa plūsmā jāizkļūst no mutes dobuma, tātad skaidrai izrunai ārkārtīgi svarīgs ir pareizs mutes atvērums (Apele, 1982 , 26, 27).

Ja ir kāds no minētajiem iemesliem (glēvas lūpas, nepietiekami elastīga mēle, nepareizs mēles stāvoklis skaņas izrunāšanas laikā), ir skaidrs, kāpēc skaņas tiek nepareizi izrunātas. Ja skaņas nav precīzas, cilvēks, kurš klausās, nespēj precīzi uztvert teikto, līdz ar to var rasties pārpratumi, neskaidrības komunikācijā.

Runas pirmsākumi neveidosies, ja bērns nedzirdēs sev tuvo cilvēku runu. Var klakšķināt mēli vai čāpstināt lūpas, lai piesaistītu dzirdes uzmanību, bet tie ir tikai trokšņi un neattīsta runas – dzirdes uzmanību. Virs gultiņas piekārtas, kustīgās, skanošās rotaļlietas piesaistīs tikai redzes uzmanību, nevis runas – redzes uzmanību. Ir gudri divi un trīs gadīgi bērni, kuri nerunā tāpēc, ka nav izveidojies runas apguves pamatnoteikums – runas – redzes un runas – dzirdes uzmanība no jaundzimušā vecuma. Tieši tāpēc vecākiem jārunā ar bērnu tā, lai veicinātu runas – redzes un runas – dzirdes uzmanību. Kad redzētais ar acīm pieaugušo runas laikā piesaista ausis, bērnam sāk veidoties komunikatīvā dzirde – runas dzirde. Ja šo bērna dzīves periodu izmanto komunikatīvās dzirdes attīstībai, tad arī 2 gados bērni nereaģē uz savu vārdu un atstāj nedzirdīga bērna iespaidu, ja pirms tam viņš nesastapās ar runātāja acīm un bērna ausis – runas dzirdes Vernike centrs – palika neatmodināts. Zīdaiņa mājās vispiemērotākais ir klusums, kurā dzirdamas apkārtējo un paša mazā balsis, ieskanas mūzika. Tā bērnam pilnībā saklausāmas apkārtējo valodas intonācijas un savas balss augstuma modulācijas. Ja vienā istabā skanēs radio, citā televizors – grūti pateikt vai zīdains spēš sadzirdēt un izdalīt cilvēka runu (Irbe, Lindenberga, 2014,17, 24, 33, 34).

Pie skolotāja logopēda bērni nokļūst ar nepareiziem fonemātiskiem sakariem galvas smadzenēs, funkcionāliem mēles un lūpu kustību traucējumiem, dzirdes un psihi nepilnībām. Logopēdam diemžēl jācīnās ar sekām, jālabo trūkumi, jāpārveido nepareizie priekšstati (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., Staļģe, Merirande, 6).

Bērns attīstībai nepieciešamo informāciju saņem no pasaules ap sevi, bet sociālā pieredze, iemaņas, prasmes veidojas priekšmetiskā, rotaļu un mācību darbībā (Miltiņa, 2005, 14).

Cilvēks iemācās runāt tāpēc, ka viņš atrodas starp citiem cilvēkiem. Tikai kopīgā sadarbībā bērns – pieaugušais un priekšmetiskās darbības procesā mazais uzkrāj priekšstatu par apkārtējo pasauli; apgūst priekšmetu, parādību nosaukumus; aktīvi sāk lietot apgūtās valodas vienības (Miltiņa, 2005, 14).

Nepilnvērtīgais runas attīstības līmenis ietekmē arī visus pārējos bērna attīstības procesa komponentus. Cieš atmiņa, uzmanība, nav tik precīza kustību koordinācija, darba temps ir

lēnāks, un ātrāk izsīkst darba spējas. Jo labāk bērniem attīstīta valodas prasme, jo labākas ir spējas organizēties darbam, atcerēties informāciju, veidot asociācijas starp faktiem un jēdzieniem, saprasties ar vienaudžiem. Jo ātrāk izdosies noteikt runas traucējuma esamību, struktūru un cēloņus, jo ātrāk un efektīvāk izdosies tos novērst un pavērt bērnam ceļu uz pilnvērtīgu attīstību (Tūbele, 2002, 17).

Komunikatīvo prasmju nepilnības, runas inaktivitāte neļauj bērniem pilnībā apgūt brīvās komunikācijas procesu, tādā veidā traucējot runas, domāšanas un izziņas attīstību, kavējot zināšanu apguvi, kā arī negatīvi ietekmējot personības pilnveidošanos un uzvedības ieradumus. Īpaša nozīme bērna runas attīstībā ir dialogam, kurā veidojas un pastāv starppersonu attiecības, vērstas uz izziņu un pašizziņu. Dialogs ir dzimtās valodas apguves un bērna socializācijas skola, kurā dialogs ir viena no saistītās runas formām, kas atšķirībā no monologa notiek repliku, izteikumu mijiedarbības veidā starp diviem vai vairākiem cilvēkiem . Tajā pilnveidojas bērna valodas prasme, kā arī veidojas prasme plānot savu komunikatīvo uzvedību saskarsmē (Stangaine, 2015, 1).

Tā kā runas traucējumi ietekmē bērna visu psihisko attīstību, personības veidošanos un uzvedību, tad jau esošiem runas valodas traucējumiem nedrīkst ļaut padziļināties un nostiprināties. Logopēda uzdevums ir nepieļaut noturīgu mācīšanās traucējumu veidošanos vai vismaz mazināt to izpausmes (Namniece, 2016, 2).

Bērna runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process, kurā bērns apgūst prasmi izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas līdzekli, tas ir senču uzkrātās pieredzes apguves process, kurā valoda kļūst par sevis iepazīšanas un pašregulācijas līdzekli, cilvēku saskarsmes un mijiedarbības līdzekli (Lieģiniece, Nazarova, 1999, 31).

Svarīga nozīme bērna runas attīstībā ir bērna klausīšanās un stāstīšana par to, ko ir redzējis un izjutis. Lai bērns varētu izteikt savas domas un izjūtas, ir jābūt pietiekamam vārdu krājumam (tas nozīmē, ka ir jāprot pareizi nosaukt lietas, parādības, īpašības u.c.), runā jāizskan dažādām intonācijām, jābūt prasmei veidot loģisku stāstījumu. Zinātne un arī prakse pierāda, ka runas attīstības līmenis zināmā mērā ir prāta attīstības rādītājs, un veidot bērnam prasmi izteikt savas domas ir ļoti sarežģīts darbs. Nesalīdzināmi sarežģītāks par burtu apguvi. Prasme lasīt un rakstīt veidojas uz pamatiem, kuri ir izveidoti, attīstot bērna runu, bērns vingrinās saklausīt skaņu tuvākajā apkārtņē, atšķirt līdzīgi skanošas skaņas, mācās nosaukt vārdus, kuri sākas tāpat, vai kuros ir saklausāma noteikta skaņa, tātad viņam jāspēj analizēt un sintezēt (Kaņepēja, 2012, 10).

Agrīna runas traucējumu konstatācija, diagnostika un korekcija ir mūsdienu logopēdijas aktuāla problēma. Problēma tā ir tāpēc, ka visā pasaulē pieaug jaundzimušo skaits ar attīstības problēmām. Runas korekcija nepieciešama jau agrā bērnībā, jo savlaicīga pievēršanās problēmai to ļaus ātrāk novērst un uzlabot bērna runu. Pilnvērtīgas runas svarīgs nosacījums, lai cilvēks

spētu kontaktēties, un tas savukārt paplašina bērna priekšstatus par apkārtējo pasauli. Bērna runa zināmā mērā nosaka viņa uzvedību, palīdz adekvāti piedalīties dažādās kolektīvās aktivitātēs. Bērna runa veidojas un funkcionē, sākotnēji komunikācijā ar pieaugušo, tāpēc ļoti svarīgi ar bērnu runāt (Юрьевна, 2014).

Tikai koordinēta logopēda – grupas, mūzikas, sporta skolotāju – psihologa sadarbība mācību koriģējoši attīstošā procesā var dot efektīvus rezultātus (Maksimova, 2012).

Dzimtās valodas prasme ir nepieciešams domāšanas attīstības priekšnoteikums un līdz ar to arī sekmīgas zināšanu apguves pamats (Ceplīte, 1989, 54).

1.2. Vidējā pirmsskolas vecuma attīstības likumsakarības problēmas skatījumā

Mazā bērna dzīves mērķis ir pasaules, kurā viņš dzīvo, un sevis atklāšana, sevis adaptēšana pasaulē. Tas notiek darbībā, mijiedarbībā ar plašo pasauli sev apkārt. Bērns „ārējos” nosacījumus izlaiž caur sevi, un tā veidojas gan priekšstati par apkārtējo pasauli, gan viņa personība kopumā tās dažādās izpausmēs (izziņa, emocijas, griba, socializācija) (Lieģiniece, Nazarova, 1999, 8).

Mūsdienās liela loma bērnu intelektuālajā, fiziskajā, emocionālajā un sociālajā attīstībā ir tieši pirmsskolas izglītības iestādēm un skolām, īpaši tad, ja bērns lielāko dienas daļu pavada nevis ģimenē, bet izvēlētajā iestādē. Šī mūsdienām raksturīgā pieredze nosaka pedagogiem vēl lielāku atbildību bērna izaugsmes sekmēšanā. Viens no skolotāja pedagogiskā darba uzdevumiem ir vārdu krājuma pilnveidošana, tai pārsvarā jānotiek uz jutekliskās uztveres pamata, tādēļ, ka pirmsskolas vecuma bērnu domāšana norit galvenokārt uzskatāmi praktiskajā līmenī. Jo aktīvāka būs bērna paša darbošanās, kuras laikā pedagogs aicina bērnu izteikties, skaidrot, vārdiski raksturot, jo labākas sekmes bērns gūs gan vārdu krājuma pilnveidē, precīzākā skaņu izrunā, gan arī intelektuālajā attīstībā.(61.lpp.

Bērna personības attīstība notiek kopveselumā, attīstoties fiziskās, psihiskās un sociālās attīstības jomām. Arī pedagogiskajā procesā bērnam apkārtējā pasaule un tās likumsakarības jāiepazīst kopveselumā (Pirmsskolas izglītības mācību satura programma, 2012, 4).

Pastāvot attīstības traucējumiem, paaudžu pieredzes apguve bērnam kļūst problemātiska. Ļ.Vigotskis akcentē domu, ka bērna attīstības gaitā ir strikti nodalāmi bioloģiskie un kultūrapguves procesi. Galvenā atšķirība starp normāli attīstītu bērnu un bērnu ar attīstības problēmām ir divu attīstības plānu – bioloģiskā un kultūrapguves nesakritība. To saplūšana ir raksturīga indivīda normālai attīstībai. Bioloģiski problemātisks bērns jau zīdaiņa vecumā zaudē iespēju apgūt apkārtējā vidē notiekošo, jo viņam to sniedz sabiedrībā pieņemtu mācību un audzināšanas paņēmieni veidā, nevis pielāgoti mazā iespējām un varēšanai (Miltiņa, 2005, 14).

Fiziskā attīstība – organisma morfoloģisko (organisma ārējā forma un uzbūve) un funkcionālo īpašību izmainīšanās process tā individuālās attīstības gaitā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 100).

4 – 5 gadu vecumā bērniem raksturīga raksturīga liela kustību aktivitāte, augšana, koordinācijas spēju pilnveidošanas. Bērni jau spēj veikt sarežģītas kustības (lekt un balansēt uz vienas kājas, rāpties pa stieņiem, izdarīt dažādus palēcienus utt.) un arī spēj saskaņot 2 principus – “Es gribu!” un “Man vajag”. Bērnu muskuļi šajā periodā ir labāk attīstīti nekā bērnu spēja tos kontrolēt. Lai gan sīkā pirkstu muskulatūra vēl tikai attīstās, tāpēc 4–5 gadu vecuma bērniem var būt grūti griezt ar šķērēm, precīzi nokrāsot malu, līmēt papīra aplikācijas, uzvērt krelles. Vēl šinī vecuma posmā veidojas bērnu prasmes un iemaņas koncentrēt skatienu uz sīkām lietām un vienlaicīgi uz vairākām. Šajā laikā pilnveidojas acu un roku koordinācija (6–7 gadu vecuma jau jābūt gatavības pakāpei). Zēniem ir labāk attīstīti lielei muskuļi un viņi izturīgāki, bet meitenēm ir labāk attīstīta sīkā pirkstu muskulatūra, kā arī tas ir mierīgākas un precīzākas. 90% bērnu ir “labās rokas” bērni (Vidnere).

Viens no pirmsskolas vecuma bērna fiziskās attīstības rādītājiem ir prasme izpildīt daudzveidīgas kustības. Tā ir ne tikai fiziska reakcija, kas saistīta ar balsta un kustību sistēmas (kaulu un muskuļu) darbību, to fizioloģija skatāma daudz plašāk. J.Bernšteins veica pētījumus par organisma dabiskajām kustībām. B.Augstkalne akcentē un J.Bernšteina (1990), Vavilovas (1996) izteiktās atziņas par organisma dabiskajām kustībām un, ja iepriekš pastāvēja viedoklis, ka pamatkustības būtībā ir refleksi, kas saistīti ar dabiskām komandām smadzenēs (motorās komandas no centra uz perifēriju), tad J.Bernšteins pierādīja, ka sarežģīti kustību akti saistīti ne tikai ar atsevišķu kustību refleksu pamīšu izmantošanu, bet arī ar virkni papildu faktoriem, kam piemīt apzināts raksturs, t.i, kustības ieplānotais mērķis var tikt sasniegts tikai tādā gadījumā, ja kustības gaitā tiek veiktas korekcijas. Tā jau ir mērķtiecīga nervu sistēmas darbība, kas balstīta uz noteiktu nervu sistēmas un galvas smadzeņu struktūru attīstības līmeni. Jārada apstākļi, lai bērns pareizi apgūtu pamatkustības un tiktu nodrošināta atbilstošu kustību prasmju uzkrāšanās, neskatoties uz sabiedrībā pastāvošo viedokli, ka jebkurš vesels bērns pats iemācīsies staigāt un skriet, jo tas ir dabisks process. Lai sekmīgi pārvaldītu kustības, bērnam jāprot novērtēt kustību telpiskos un spēka parametrus. Tāpēc, izpildot darbības ar mazu un lielu amplitūdu, ātri un lēnām, ar lielāku vai mazāku spēku, bērns ātrāk iegaumē daudzveidīgās un komplicētās kustības. Prasme diferencēt kustību parametrus ir motorisko kustību pamats, un tā nav atkarīga no fizisko īpašību attīstības pakāpes. Bērnam jāizprot kustību apguves secība, tāpēc vispirms viņš apgūst pamatkustības. Tās ir cilvēka dzīvei nepieciešamas kustības, kuras viņš izmanto savā daudzveidīgajā darbībā. Pie pamatkustību veidiem pieskaitāma soļošana, skriešana, rāpšanās, lēkšana un mešana (Augstkalne).

Fiziskās attīstības mērķis pirmsskolas izglītības iestādē ir sekmēt bērna veselības nostiprināšanu un daudzpusīgas personības veidošanos. Uzdevumi: apgūt prasmes pārvaldīt ķermeni, sekmējot dabisko kustību aktivitāti; attīstīt biomotorās spējas kopveselumā ar pamatprasmju apguvi; veicināt bērna personības emocionālo un sociālo attīstību ar fiziskajām aktivitātēm (Pirmsskolas izglītības mācību satura programma, 2012, 23).

Pirmsskolas vecuma bērniem ir raksturīga liela kustību aktivitāte, strauja augšana, pilnveidojas kustību koordinācija. Bērni apgūst dažāda veida palēcienus, veidojas līdzsvara izjūta, kāpšana pa trepēm, rāpšanās pa stieņiem. Pirkstu sīkā muskulatūra vēl tikai attīstās. (Tūbele, S., Landra, T., Šūmane, 2013, 11).

Par kustību attīstību atbilstoši normai raksta K.Smita un L.Strika (skatīt 1.tabulā).

1. tabula. Uztveres – kustību atbilstoši attīstības rādītāji (Smita, Strika, 1998, 325)

Vecums	Precīzās, sīkās kustības	Lielās kustības
4 gadi	Zīmē diagonālu līniju Uzzīmē cilvēku vismaz ar 2 ķermeņa daļām vai iezīmēm	Met kūleņus, lec uz vienas kājas Kāpj augšup un lejup pa kāpnēm, mainot kājas Notur līdzsvaru uz vienas kājas līdz pat 10 sekundēm
4½ gadi	Var aizpogāt un atpogāt pogas Precīzi izgriež un līmē Zīmē trīsstūri, taisnstūri	Noiet pa taisnu līniju vai baļķi Lec galopā Met un atlēcienā satver bumbu
5 gadi	Aizsien kurpju auklas Zīmē cilvēku ar galvu, matiem, acīm, degunu, muti, ausīm, rumpi, rokām, plaukstām un kājām Tīra zobus Sāk kārtīgi sukāt matus	Notver bumbu ar abām rokām Lec pār aukliņu

Bērna psihiskajā attīstībā tiek izdalīti vairāki posmi, tieši tie raksturo pāreju no viena vecuma posma uz otru. Tā pamatā ir pretruna starp jaunajām vajadzībām un veco apmierināšana veidu, jo vajadzības rodas ātrāk, nekā iespējas tās apmierināt .

Smadzenēm visu nepieciešamo materiālu piegādā sajūtu orgāni, galvenokārt acis, ausis un rokas. Tādēļ jau pirmajās dzīves dienās bērnam jārada labvēlīgi apstākļi nervu sistēmas, redzes, dzirdes, taustes un kustību attīstībai (Lieģiniece, Nazarova, 1999, 9, 13).

Uztvere ir priekšmeta vai parādības atspoguļojums kopumā, kas rodas šo priekšmetu vai parādību iedarbības laikā uz sajūtu orgāniem; uztvere un sajūtas ir vienoti jutekliskās izziņas posmi, kas nesaraujami saistīti, bet tajā pašā laikā ir atšķirīgi: ar sajūtu palīdzību tiek iegūtas zināšanas par priekšmeta īpašībām, bet uztveres rezultātā tiek iegūts vienots priekšmetu tēls (Tūbele, S., Landra, T., Šūmane, 2013, 14).

Bērns uztveres tēlā redz tieši to, kas viņam ir būtisks. Bērni mācās veidot lietu kopsakarības – pazīst lietas un situācijas pēc to būtiskajām pazīmēm. Redzes uztvere šajā periodā jāattīsta īpaši. Vispirms jāturpina pilnveidot krāsu uztveri. 4 gadu vecumā bērna jāprot nosaukt pamatkrāsas, 5 gadu vecumā – jāatšķir vienas krāsas nianšes. Priekšmeta formu uztvere – bērns mācās salīdzināt viena priekšmeta īpašības ar citu priekšmetu īpašībām (Svence, 1999, 80).

Redzes uztvere ir spēja uztvert, sistematizēt, atpazīt, analizēt un atcerēties vizuālo informāciju.

Redzes uztveres problēmas var kavēt bērna spēju mācīties, un visbiežāk tas izpaužas lasīšanas, pareizrakstības, matemātisko sakarību izpratnes problēmās.

Laika uztvere. Laiks un tā apzīmējošie jēdzieni ir abstrakti, tāpēc tā izpratne ir atkarīga no bērna runas un domāšanas attīstības. Spējas savienot vārda abstrakto nozīmi ar uztveres tēlu par kādu noteiktu laika izpausmi.

Pirmsskolas vecumā attīstās laika uztvere, parādību ilguma, ātruma un secības atspoguļojumā. Laiks un tā apzīmējošie jēdzieni ir abstrakti un tādēļ neizprotami tikmēr, kamēr bērns nesavieno vārda abstrakto nozīmi ar uztveres tēlu par kādu noteiktu laika izpausmi. Bērns šajā vecumā var jautāt, kāda šodien ir diena – pirmdiena, sestdiena vai svētdiena. Pamazām bērni iemācās un izprot laika apzīmējumus un to nozīmi, piemēram, vārdu sākumā, vēlāk, agrāk, pēc tam utt. izpratne (Svence, 1999, 81).

Fonemātiskā uztvere (runas uztvere) pēc funkcijām tā ir tuva fonemātiskajai dzirdei, taču daudz augstākas pakāpes. Tā ir prāta darbība valodas vienību analīzei un sintēzei, t.i., daudzveidīgu valodas skaņu kombināciju uztveršanu mutvārdu runā vai rakstu veidā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 290). Fonemātiskā uztvere turpina attīstīties visā pirmsskolas vecumā, un līdztekus tai bērns pakāpeniski iemācās arī artikulēt valodas skaņas (Miltiņa, 2005, 35).

Fonemātiskā dzirde (runas dzirde) attīstās līdztekus skaņu artikulācijas apguvei. Jo veiksmīgāk norit skaņu izruna, jo pilnīgāk notiek tās atšķiršana pēc skanējuma, un otrādi. Fonemātiskā dzirde palīdz veidot vārda kopskanējumu, tā izpratni. Faktiski pirmsskolēns līdz 4 – 5 gadu vecumam apgūst latviešu valodas visu skaņu pareizizrunu, un pilnvērtīga fonemātiskā dzirde kļūst par priekšnosacījumu fonemātisko procesu turpmākai attīstībai (Miltiņa, 2017, 9).

Fiziskās dzirdes traucējumi sekmē runas dzirde analizatora funkcionālo mazspēju, kas savukārt sekundāri kavē runas kustību analizatoru darbību (Miltiņa, 2005, 50).

Telpas uztvere. Sākumā telpas uztveres attīstībā liela nozīme ir sensoriem priekšstatiem – iespējai aptaustīt un redzēt. Vēlāk – vārdiskajam apzīmējumam (tur, te, tuvu, tālu), priekšmetu tuvuma un tāluma izpratnei, lielumam, virziena izpratnei (pa labi, pa kreisi, vidū, aizmugurē) (Svence, 1999, 81).

Vizuāli telpisko prasmju traucējumi : grūtības izprast objektu novietojumu telpā, grūti atšķirt labo un kreiso pusi; (Tūbele, S., Landra, T., Šūmane, 2013, 19).

Uzmanība ir psihes izvēlēta virzība un koncentrēšanās attiecīgā laika sprīdī uz fiziski reālu vai ideālu objektu. Uzmanībai ir liela nozīme cilvēka dzīvē, jo tā pilda nozīmīgas izziņas aktivitātes funkciju informācijas atlasē un apstrādē. Uzmanību kā atsevišķu organisma reakciju grūti atdalīt no citām – uztveres, motivācijas, atmiņas u.c. tāpat arī uzmanības izraisītās fizioloģiskās izmaiņas organismā grūti izdalīt, jo organisms darbojas kā vienots veselums. Uzmanību var iedalīt netīšajā un tīšajā uzmanībā. Netīšā uzmanība ir cieši saistīta ar motivāciju, tāpēc tieši motīvi bieži nosaka uzmanības virzību. Tīšā uzmanība saistīta ar gribas procesiem (Dūka, 2003, 64).

Viens no priekšnosacījumiem jebkuras darbības veikšanai, it īpaši mācīšanās procesam, ir uzmanība. Tīšā uzmanība rodas, kad cilvēks mērķtiecīgi tiecas uz kaut ko, tā ir saistīta ar viņa vajadzībām un interesēm. Tīšā uzmanība izsauc zināmu piepūli, kas jāveltī nepieciešamajai darbībai – lasīšanai, skaitīšanai utt. to ietekmē ieinteresētība šajā darbības veidā. Netīšo uzmanību pievērš neparedzētiem notikumiem, kaut kam tādām, par ko iepriekš netika domāts. To daļēji var noteikt arī iepriekšējā pieredze.

Uzmanībai piemīt vairākas īpašības, kas jāņem vērā, strādājot ar bērniem: apjoms – informācijas daudzums, ko cilvēks spēj ietvert savas uzmanības lokā, un tas dažādiem cilvēkiem ir atšķirīgs (jo mazāks bērns, jo mazāks ir viņa uzmanības apjoms), tas var būt atkarīgs no pieredzes un iepriekšējām zināšanām; uzmanības koncentrācija – tā ir spēja noturēt uzmanību, nepievēršoties kam citam, un to nosaka dažādi apstākļi (interese, noguruma pakāpe u.c.) (Golubina, 2007, 68).

Četru līdz septiņu gadu vecumā ir svarīgi mācīt bērniem tīšuprāt pievērst uzmanību lietām un darbībām, kur nepieciešama koncentrēšanās. Tā veidojas prasme pakļaut savu uzmanību skolotāja prasībām, kas ir sākotnējā forma bērna spējām regulēt savu psihisko darbību. Tomēr tīšā uzmanība nav organisma nobriešanas produkts, bet veidojas tikai, bērnam esot kontaktā ar pieaugušo. Bērna uzmanība veidojas aktīvā darbībā. To izraisa un uztur racionāli organizēts darbs, galvenokārt – aktīvs intelektuālais darbs (Lieģiniece, Nazarova, 1999, 17).

Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem uzmanība ir mazāk noturīga, tiek novērots pazemināts pārslēgšanās līmenis, kas saistīts ar nervu procesa nepietiekamu pārslēgšanās galvas smadzeņu garozā norisi (58).

Domāšana ir netiešs un vispārināts, ar valodu cieši saistīts īstenības atspoguļojums, kas gūts analīzes un sintēzes ceļā. Domāšana ir psihisks process, ko no fizioloģiskā viedokļa nodrošina analizatoru darbība. Lai cilvēks spētu domāt, nepieciešami priekšnosacījumi: spēja vērot ārējo pasauli un vesela nervu sistēma, kas ļautu realizēties cilvēka prāta spējām. **Valoda** ir domāšanas

līdzeklis – vēlēšanās saprast rada un veido izpratni. Tātad domāšana ir vispārināts un pastarpināts objektīvās īstenības izziņas process, kas atrodas ciešā saistībā ar valodu un veidojas sintēzes un analīzes ceļā. Domāšanas process ir pastarpināts caur sajūtām, uztveri, uzmanību un atmiņu. Sākotnējās informācijas uztvere pārveidojas psiholoģisko kodu sistēmā un notiek informācijas fiksēšana, pēc tam psihiskā darbība pāriet uz praktisko (Golubina, 2007, 71).

Visagrāk attīstās **praktiskā jeb darbīgā domāšana**. Šajā stadijā raksturīgs, ka konkrētais uzdevums tiek atrisināts, reāli pārveidojot situāciju, praktiski darbojoties. Šis domāšanas veids dominē bērniem līdz trīs gadu vecumam. Pēc tam sāk attīstīties **konkrēti tēlainā domāšana**. Šajā periodā, risinot uzdevumu, bērns operē ar konkrētiem, uzskatāmiem tēliem. Tikai skolas vecumā sāk attīstīties **verbāli jēdzieniskā jeb teorētiskā domāšana**. Šajā periodā raksturīgs, ka uz valodas bāzes domāšanas procesā tiek izmantoti pastāvošie jēdzieni loģiskās konstrukcijas. Tātad valodas apguve un bērna domāšanas attīstība ir cieši saistītas. Domāšanas un runas process veido sarežģītu vienību (Lieģiniece, Nazarova, 1999, 19).

Pirmsskolas vecumā strauji attīstās bērna domāšana. Bērns savus priekšstatus veido balstoties uz jau esošo pieredzi par kādu lietu vai parādību. Bērns mācās salīdzināt, analizēt, pētīt (Višķere, 2017, 115).

Maza bērna domāšanu var veicināt, sniedzot viņa vecuma attīstības līmenim atbilstošus stimulus. Labs audzinātājs: novēro bērna mērķtiecīgās darbības un, ja iespējams, veicina to turpināšanos līdz mērķa sasniegšanai; ļauj bērnam saglabāt savu ritmu un iedrošina viņa darbības gaitā pieņemt pašam lēmumus; bērna mēģinājumos atrisināt problēmas piedalās, uzdodot jautājumus, kas drīzāk skar risināšanas metodes, nevis sniedz gatavu atbildi; pievērš bērna uzmanību uzdevumu struktūrai (kopumam), nevis to detaļām; izteiktāk atbalsta veiksmīgāko risinājuma mēģinājumu, nekā norāda uz kļūdainajiem. Tas, ka bērns pats iesāk savu darbību un pats to noved līdz galam, ir svarīgi daudzu jaunu prasmju apgūvē (Vuorinens, Tūnala, 1999, 34).

Domāšana un zināšanas – pirmsskolas vecuma bērns spēj lietot valodu, lai darītu zināmas savas domas un aprakstītu darbības. Šajā laikā ievērojami uzlabojas arī viņa atmiņa. Pieņemot lēmumus, bērns spēj atsaukt atmiņā un izvērtēt iepriekšējos notikumus un pieredzi. Spēlējoties viņš mācās izteikt sevi, un, ja mudināsiet bērnu aprakstīt, ko viņš pašreiz dara, rotaļas kļūs par labu veidu, kā aizvien paplašināt viņa vārdu krājumu. Jautājumi un atbildes šajā vecumā ir neatņemama rotaļu sastāvdaļa, kas ļauj bērnam apgūt arvien jaunas zināšanas. (Einsvorta, 2007, 349).

Runas attīstībā svarīga nozīme ir pilnvērtīgai dzirdei. Ar tās starpniecību bērns uztver apkārtējo runu, atdarinot to un kontrolē savu izrunu. Pat nelielas dzirdes pavājināšanās dēļ runas attīstības sākumā bērnam rodas valodas sistēmas nepietiekama attīstība. Skaņu izrunas

traucējumi neļauj sekundāri veidoties pilnvērtīgam vārdu krājumam, vārdu izpratnei un ievērot runā gramatiskās likumsakarības. Arī redzei ir sava nozīme runas attīstībā. Redzīgs bērns uzmanīgi seko runātāja lūpu, mēles kustībām, mēģina atdarināt artikulāciju (Miltiņa, 2005, 31).

Attīstot bērna maņas un līdz ar to galvas smadzeņu darbību, kas sekmē runas un vēlāk arī rakstīšanas un lasīšanas prasmes apgūšanu, jāseko līdz vārdu krājuma veidošanās procesam. Četru līdz piecu gadu vecumā bērns ir apguvis visas vārdšķiras, kā arī teikumu locekļu saistījumu, lieto sakārtotus un pakārtotus teikumus, apgūtas īpašības vārdu un apstākļa vārdu salīdzināmās pakāpes. Dažreiz rodas grūtības palīgteikumu veidošanā. Teikuma gramatiskajā uzbūvē tiek ievērotas likumsakarības. Apgūst īpašības vārdu un lietvārdu saskaņošanu visos locījumos (Hadaņonoka I., Hadaņonoka L., Staļģe, Merirande, 1999, 27).

Vidējais pirmsskolas posms – šajā posmā turpinās izmaiņas bērna valodā un domāšanā. Šīs izmaiņas nosaka tas apstākļi, ka bērns arvien labāk apgūst dzimto valodu un arvien biežāk patstāvīgi risina visdažādākos uzdevumus, kurus izvirza pati dzīves ikdiena. Ikdienas saskarsme procesā gan ar vienaudžiem, gan pieaugušajiem bērna runa socializējas. Arvien mazāk tiek lietotas pavēles un jautājumi, vairāk tiek sniegtas adaptētas informācijas. Strauji turpina paplašināties runā lietoto vārdu, it īpaši lietvārdu, darbības vārdu un vietniekvārdu, skaits. Ievērojami paplašinās prievārdu un apstākļa vārdu lietojuma biežums, tāpēc, ka piecgadīgi bērni jau veido saliktus teikumus. Blakus virsteikumiem bērni sāk lietot palīgteikumus, bieži vien veidojot sarežģītas konstrukcijas. Šī vecuma bērni apgūst dzimtās valodas gramatisko uzbūvi un izmanto to samērā brīvi un pareizi. Četru, vēlākais piecu gadu vecumā bērns jau runā tekoši, skaidri ar garām un diezgan sarežģītām teikuma kopām. Bieži vien tad arī parādās pirmie patstāvīgie mēģinājumi izteikt savu domu rakstītā veidā. Atbalstot paša bērna interesi par grāmatām, pieaugušie var mērķtiecīgi ievadīt bērnu lasīšanas un rakstīšanas mākā jau pirmsskolas vecumā. Nepiespiežot, bet rosinot pamodušos interesi šajā virzienā, var viegli – rotaļas veidā iepazīstināt bērnu ar drukāto un rakstīto tekstu (Lieģiniece, Nazarova, 1999, 43, 44).

Bērnu ceturtajā un piektajā gadā runas prasme attīstās neiedomājamā ātrumā. Līdz piecu gadu vecumam lielākā daļa bērnu aktīvi lieto līdz pat 2200 vārdu un saprot aptuveni 9600 vārdu. Turklāt uzlabojas ne tikai bērna vārdu krājums – viņš iemācās lietot valodu jaunos un radošos veidos (Einsvorta, 2007, 344).

Domāšana, atmiņa, iztēle, īpaši valoda – tas viss kopā veido bērna intelektu. Valoda ir tas spēks, kas attīsta intelektu, audzina jūtas un gribu, tā ir saikne starp cilvēku un sabiedrību (Tūbele, 2002, 23).

Bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem ir sašaurināts atmiņas apjoms, to pavājina uzmanības nenoturība un fonemātiskās dzirdes mazattīstība (Детская логопсихология, 2008, 59).

Domāšanas process bērniem ar fonētiski fonemātiskajiem traucējumiem nav skarts. (Детская логонсихология, 2008, 99).

K.Smita, L.Strika atzīmē 4 – 5 gadīgu bērnu valodas attīstības likumsakarības (skatīt 2.tabulā).

2.tabula. 4 – 5 gadīgu bērnu valodas normālas attīstības kritēriji: (Smita, Strika, 1998, 321)

Vecums	Receptīvā valoda	Ekspresīvā valoda
4 gadi	Saprot 1500 līdz 2000 vārdu Saprot „ja...tad” jēgu Pazīst vismaz vienu krāsu	Lieto vietniekvārdus „viņš”, „viņa” Izmanto saikli ”tādēļ ka” Sāk parādīties jautājumi „vai bija?”
4½ gadi	Parāda noteiktu formu, jānosauc Saprot jēdzienus „starp”, „virs”, „zem”, „augšā / apakšā” Saprot skaitļa trīs nozīmi	Veido teikumus no 4 līdz 7 vārdiem Runa ir ļoti skaidra Atbild uz jautājumu „cik tālu?” Saskaita 4 objektus Iemācās skaitīt līdz 10 Atkārto nosauktos 4 skaitļus Lieto jautājumus, kas sākas ar „vai” Lieto formas „būtu”, „varētu” Sāk lietot īpašības vārdu salīdzinājuma formas
5 gadi	Saprot 2500 līdz 2800 vārdu Izpilda sarežģītus trīsdaļīgus norādījumus Pazīst atskaņas Pazīst galvenās skaņas Saprot jēdzienus „smags / viegls”, „skaļš / kluss”, „vienāds / nevienāds”, „garš / īss”	Nosauc vairākas krāsas Atbild uz vienkāršiem jautājumiem „kad”, „cik bieži”, „cik ilgi” Jautā par vārda nozīmi Pareizi izstāsta garu stāstu Saskaita 10 objektus Var nosaukt pirmo, vidējo un pēdējo objektu virknē Lieto darbības vārdu nākotnes formā Saskaņo īpašības vārdus un lietvārdus Atvasina lietvārdus ar „-tājs” (zīmētājs u.c.)

Jau bērnībā cilvēks kļūst par sabiedrības līdzvērtīgu biedru. Pirmsskolas vecumā notiek bērna vispusīga attīstība, bērns attīstās fiziski, intelektuāli, psiholoģiski, emocionāli un sociāli. Bērns iegūst domāšanas, saskarsmes iemaņas, veido secinājumus par apkārtējo pasauli, par to, kas notiek ap viņu. Bērna komunikatīvā gatavība noslēdzas prasmē atbilstoši normai mijiedarboties ar cilvēkiem, viņš ir gatavs sadarboties ar citiem.

Bērna attīstības būtība ir ietverta viņa attīstības veselumā, rūpēs par veselību, fizisko un psihisko labklājību. Bērna attīstība ir determinēta ar pieaugušo pedagoģiskās darbības virzību (pareizi izvirzītiem uzdevumiem, saturu to risināšanā, metodēm, paņēmieniem).

Ir jānodrošina **sociālā attīstība**. Tā ietver sevī atvērtību pret apkārtējiem cilvēkiem, izpratni par slikto un labo, saudzīgu attieksmi pret lietām, spēju kontaktēties ar vienaudžiem un pieaugušajiem, spēju respektēt citu viedokli un piedāvāt savu viedokli, prasmi patstāvīgi

izvēlēties nodarbošanos, spēju iesaistīties rotaļās un, ja nepieciešams, arī pagaidīt savu kāru. Tas nozīmē, ka ar bērnu ir jāiet sabiedrībā un šīs prasmes jāveido. Te lieti noder vispirms ģimenes svētki un saieti, radu godi, brīvdabas sarīkojumi. Bērna sociālā attīstība notiek arī tādās ikdienišķās vietās kā transportlīdzekļi, iela, ceļš utt. tā veidojas bērna pieredze, ko ikdienā mēs saucam par zināšanām (Kaņepēja, 2012, 9).

Pašapziņa bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem – bērns kautrējas no saviem vienaudžiem par savām izrunas nepilnībām, tāpēc bieži vien klusē, vai tieši otrādi – ir agresīvs.

Rotaļai viennozīmīgi ir izšķiroša loma bērna attīstībā. Rotaļa ir bērna mācīšanās un apkārtējās pasaules iepazīšanās ceļš. Caur pieredzi, kas tiek gūta rotaļājoties, bērns mācās komunicēt ar apkārtējiem, attīstīt, aktivizēt radošo domāšanu un uztveri spējas. Tiek veidota izpratne par norisēm apkārtējā vidē un sekmēta sadzīvīsku prasmju veidošanās. Rotaļa ļauj bērnam izteikt savas emocijas un pārdzīvojumus, apzināties attieksmi pret apkārtējās vides procesiem un realizēt savas spējas. Rotaļa sniedz drošības izjūtu un emocionālu labsajūtu. Mācīšanās caur rotaļu notiek dabiski, nepiespiesti, bez piepūles (Višķere, 2017, 5).

Lielāko laiku daļu bērni 3 – 7 gadu vecumā pavada rotaļās. Tās attīstās no manipulācijām ar priekšmetiem līdz lomām un sižeta rotaļām. Par augstāku pakāpi rotaļu apgūvē uzskata bērnu spējas ievērot, pašam kontrolēt rotaļu norises noteikumus, jo tas nozīmē, ka bērns jau spēj un grib kontrolēt savu uzvedību. Rotaļās un spēlēs bērni apgūst paškontroles iemaņas. Vēlāk tās pāriet arī uz ikdienas situācijām. *Tie bērni, kuri nespēj sekot līdz rotaļas noteikumiem, var nosaukt par kautrīgajiem vai agresīvajiem. Kautrīgajiem ir saskarsmes grūtības, kas saistās ar to, ka viņi baidās no citiem bērniem, otrie – visu darbību centrē uz sevi, nerēķinās ar citiem* (Svence, 1999, 89).

Nereti bērni, kam ir skaņu izrunas traucējumi, saskaras ar apkārtējo cilvēku negatīvo attieksmi, kas mazina bērnu motivāciju un gribu. Šie bērni uz vienaudžu negatīvo attieksmi var rezģēt agresīvi. Agresija ir viņu aizsardzība (Детская логопсихология, 2008, 61).

1.3. Vingrinājumi un rotaļas – skaņu K un Ģ izrunas traucējumu novēršanas veicinātāji

1.3.1. Izrunas pilnveides darba posmi

Bērna attīstības būtība ir ietverta viņa attīstības veselumā, rūpēs par veselību, fizisko un psihisko labklājību. Bērna attīstība ir determinēta ar pieaugušo pedagoģiskās darbības virzību (pareizi izvirzītiem uzdevumiem, saturu to risināšanā, metodēm, paņēmieniem) (Kaņepēja, 2012, 8)

Lai sasniegtu kādu mērķi, ir jāveic nenosakāms daudzums konkrētas darbības, kuras apzīmē kā uzdevumus. To skaits atkarīgs no tā, cik tāls vai tuvs, cik grūti vai viegli ir sasniedzams izvirzītais mērķis. Uzdevumi uzlūkojami par visa plānotā procesa taktiskajiem virzītājiem. Uzdevumi var būt specifiski un vispārīgi (Laiveniece, 2000, 24).

Lai sekmīgi īstenotu pedagoģiskā darba plānošanu un veicinātu bērna valodas apguvi, ir nepieciešams objektīvi izvērtēt bērna prasmi izrunāt valodas skaņas un noskaidrot bērna vārdu krājuma kvalitāti un apjomu. Jo aktīvāka būs bērna paša darbošanās, kuras laikā kāds no vecākiem aicina bērnu izteikties, skaidrot, vārdiski raksturot, jo labākas sekmes bērns gūs gan vārdu krājuma pilnveidē, precīzākā skaņu izrunā, gan arī intelektuālajā attīstībā. (Tauriņa, 71.lpp.)

Jebkurai lietai ir nepieciešams stingrs pamats, tāpat ir ar precīzu vārdu izrunu. Izrunas pamatā ir skaņa, kura, lai gan ir valodas mazākā vienība, ir būtiska runas attīstībā. Izrādās, ka vecāki daudz vairāk uztraucas par skaņu izrunas neprecizitātēm nevis par nabadzīgu vārdu krājumu, jo, nesaņemot nepieciešamo atbalstu, skaņu izrunu ir grūtāk izmainīt nekā paplašināt bērna vārdu krājumu. D. Markus norāda, ka bērna fonemātiskā uztvere ir pilnīgi izveidojusies tikai aptuveni piecu gadu vecumā, kad ir nostiprinājusies lūpu un mēles muskulatūra un bērns var izrunāt visas valodas skaņas (Markus, 2003, 12).

Pieaugušais ir galvenais un noteicošais starpnieks starp bērnu un viņa pasauli valodas jomā, pieaugušā attieksme, zināšanas, prasme veicina ne tikai skaņu pareizizrunu, bet runas attīstību veselumā. Agrā bērnībā un pirmsskolas vecumā rotaļdarbībā bērns uzkrāj pieredzi par vārdu nozīmēm, to saistību ar apkārt notiekošo. Līdztekus vārda uztverei un jēdzieniskai izpratnei ne mazāk svarīga ir pareiza un skaidra skaņu izruna, kas nodrošina ne tikai vārda akustisko ietēru, bet vienlaicīgi veic vārdu nozīmju precīzu diferencēšanu (Miltiņa, 2005, 49–51).

Vidējais pirmsskolas posms – šajā posmā turpinās izmaiņas bērna valodā un domāšanā. Šīs izmaiņas nosaka tas apstākļi, ka bērns arvien labāk apgūst dzimto valodu un arvien biežāk patstāvīgi risina visdažādākos uzdevumus, kurus izvirza pati dzīves ikdiena. Ikdienas saskarsme procesā gan ar vienaudžiem, gan pieaugušajiem bērna runa socializējas. Arvien mazāk tiek lietotas pavēles un jautājumi, vairāk tiek sniegtas adaptētas informācijas. (Tauriņa, 34.lpp.) Strauji turpina paplašināties runā lietoto vārdu, it īpaši lietvārdu, darbības vārdu un vietniekvārdu, skaits. Ievērojami paplašinās prievārdu un apstākļa vārdu lietojuma biežums, tāpēc, ka piecus gadu veci bērni jau veido saliktus teikumus. Blakus virsteikumiem bērni sāk lietot palīgteikumus, bet bieži vien veidojot sarežģītas konstrukcijas. Šī vecuma bērni apgūst dzimtās valodas gramatisko uzbūvi un izmanto to samērā brīvi un pareizi. Četru, vēlākais piecu gadu vecumā bērns jau runā tekoši, skaidri ar garām un diezgan sarežģītām teikuma kopām. 4 – 5 gadu vecumā vairumam bērnu skaņu izruna sasniedz valodas normu. Taču ir bērni, kuriem

individuālo, sociālo vai patoloģisko attīstības īpatnību dēļ runas nepilnības var novērst tikai logopēds (Miltiņa, Pastare, 1995,10).

Valodas skaņu pareizas izrunas veidošanā iedalāmi vairāki darba posmi:

1. Sagatavošanās posms.
2. Skaņas pareizas izrunas mācīšana.
3. Skaņas automatizēšanas posms.
4. Skaņu diferencēšanas posms.

Sagatavošanās posms – sagatavot runas dzirdes un runas kustību analizatorus skaņas pareizai uztverei un izrunai. Šajā posmā logopēds aktivizē: bērna dzirdes uzmanību, fonemātisko uztveri, mēģina novērst artikulācijas kustību nepilnības, mācot speciālus vingrinājumus, veido kinestētisko un kinētisko kustību pamatus, kas ir nepieciešami konkrētas skaņas pareizai izrunai, pievērš uzmanību pirkstu sīkās muskulatūras vingrināšanai (Miltiņa, 2005, 75).

Sagatavošanās posmā bērns tiek iepazīstināts ar artikulācijas aparāta uzbūvi, tā funkcionēšanu. Bērns ↔ logopēds skata artikulācijas orgānus spoguļi. Jēgpilna artikulācijas aparāta uzbūves, to orgānu funkcijas apguve palielina bērna interesi un izpratni par skaņu veidošanos. Tiek konstatēts, ka skaņu izrunā liela nozīme ir lūpām, pats kustīgākais runas orgāns ir mēle, mēles vidējā daļa ir ierobežota savās kustībās, mēles pakaļējā daļa veido vai nu slēgumu, vai nu spraugu, apakšzoklis var muti atvērt, aizvērt dažādā platumā un mīkstās aukslējas var pacelties (Miltiņa, 2017, 40 – 41).

Skaņas **Ķ** izrunāšanas laikā mēles vidējā daļa tiek cieši piespiesta pie cietajām aukslējām, mēles gals atrodas pie apakšzobiem. Mēles līnija atgādina pusapli. Skaņas **Ķ** izrunāšanas laikā mēles vidējā daļa atraujas no cietajām aukslējām un šķērslis zūd. Mīkstās aukslējas paceltas. Balss saites nevirē. Skaņas **Ģ** izrunāšanas laikā artikulācijas aparāta stāvoklis ir tāds pats, kā skaņas **Ķ** izrunāšanas laikā, tikai balss saites nevirē (Apele, 1982, 23).

Ja bērna pirkstiņi tiek vingrināti, lai attīstītos īpaši jutīga tauste, sekmīgi veidojas arī fonemātiskie iemaņu ceļi galvas smadzenēs. Tas pats notiek, darbinot roku sīko muskulatūru, attīstot pirkstu veiclību (Hadaņonoka,I., Hadaņonoka,L., 1999, 19).

Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem novērojama motorikas nepietiekamība – vāji attīstīta pirkstu veiclība, kas ir cieši saistīta ar runas attīstības funkciju. Tāpēc nepieciešams attīstīt sīko pirkstu muskulatūru (Детская логопсихология, 2008).

Skaņas pareizas izrunas mācīšanas posmā bērnam iemāca konkrētas skaņas pareizu artikulāciju un valodas normai atbilstošu skanējumu. Artikulācijas vingrinājumi veido atsevišķu kustību kompleksu, kas nepieciešams, lai skaņa skanētu pareizi. Skaņas pareizas izrunas mācīšanu var veikt ar dažādiem paņēmieniem:

- skaņas atdarināšana – bērns atdarina skaņas dzirdes tēlu un artikulāciju (optiskā uztvere);
- mehāniskais paņēmiens – saistīts ar mehānisku iedarbību uz runas orgāniem, lietojot lāpstīņu, zondes vai nomazgātu pirkstu;
- skaņas izrunas mācīšana no citām pareizi izrunātām skaņām bez mehāniskas palīdzības;
- jauktais paņēmiens – logopēds apvieno dažādus paņēmienus skaņas izrunas mācīšanā.

Skaņas nostiprināšanas (automatizēšanas) posmā pakāpeniski precīzi iemācītā skaņa tiek ieviesta bērna runā. Tas notiek zilbēs (vaļējās, slēgtās); vārdos (skaņa vārda sākumā, vidū, beigās); vārdu savienojumos; teikumos, saistītājā runā (Miltiņa, 2005, 75 – 77).

Skaņu diferencēšanas posms nepieciešams, ja bērns skaņas aizstāj, jauc. Skaņu diferencēšana norit trīs virzienos:

- skaņu diferencēšana pēc akustiskajām pazīmēm;
- skaņu diferencēšana pēc artikulācijas pazīmēm;
- fonemātiskās analīzes un sintēzes iemaņu veidošana.

Fonemātiskā analīze – spēja noteikt, no kurām skaņām sastāv vārds, kādā secībā skaņas ir sakārtotas :

- vienkārša – spēja atšķirt skaņu vārdā;
- sarežģīta – noteikt pirmo un pēdējo skaņu vārdā;
- vissarežģītākā – skaņu secība, to skaita un atrašanās vietas noteikšana vārdā.

Fonemātiskā sintēze – prasme veikt attiecīgu prāta darbību, savienojot atsevišķas daļas vienotā veselumā (skaņas – zilbēs; zilbes – vārdos) un pēc tam šo veselumu (piemēram, vārdu) domās atpazīt (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 101 – 102).

Par **fonemātiskās uztveres pilnveidošanu** runā T.Fiļičeva (1989), N.Ševeļeva (1989), G.Čirkina (1989) un izdala 6 fonemātiskās attīstības posmus, kurus bērns apgūst pakāpeniski runas attīstības gaitā ģimenē, pirmsskolas izglītības iestādē.

1. posms. Ārpusvalodas skaņu atpazīšana. Šajā posmā bērns dažādās rotaļās un vingrinājumos attīsta prasmi atpazīt ārpusvalodas skaņas. B.Brice (2010, 17) pie'davā klausīties dažādu instrumentu skaņējumu un atpazīt tos. Izmantojot skaņu rotaļas, ieklausoties apkārtējās vides dabas trokšņos, bērns attīsta dzirdi.

2. posms. Vienādu vārdu, skaņu balss atšķiršana pēc augstuma, spēka un tembra māca bērnam atšķirt skaņu kopas, vārdus pēc balss skaņējuma.

3. posms. Vārdus, kas ir tuvi pēc skaņējuma atšķiršana (piemēram, kāja – māja – gāja – rāja).

4. posms. Zilbju diferencēšanas posms. Piemēram, pa – ba; sa – za; ņa – ča.

5. posms. Skaņu diferencēšanas posms. Bērni mācās atšķirt dzimtās valodas skaņas pēc skanējuma un artikulācijas. Darbu sāk ar patskaņiem, piemēram, Ā āda – ada. Pēc tam veic līdzskaņu diferencēšanu. Piemēram, paka – baka.

6. posms. Elementārās skaņu analīzes posms. Bērni nosaka zilbju skaitu vārdos, izplaukšķina. Veic patskaņu, līdzskaņu analīzi.

Filičova, Čirkina uzsver, ka fonemātiskās uztveres attīstīšana veicama rotaļu veidā.

Turpmāk darba tekstā autore pievēršas vingrinājumiem un rotaļām, kas pilnveido skaņu Ķ un Ģ izrunu.

1.3.2. Vingrinājumi – artikulācijas un pirkstu motorikas aktivizētāji

Pēdējos gados ir veikti daudzi pētījumi, lai noteiktu, kāda ir bērna izziņas spēju daba un attīstība, t.i., kādā veidā viņš mācās, kā attīsta un pilnveido savas prasmes. Bērni ir ļoti dažādi, tāpēc arī zināšanu apgūšanas temps bērniem ir atšķirīgs. Kā vecākiem, tā skolotājiem būtiski ir zināt, ka pirmsskolas vecumam ir ļoti svarīga nozīme bērna attīstībā. Logopēdijā ir zināmas vairākas praktiskās metodes: vingrinājumi, rotaļas, modelēšana (Volkova).

Vingrinājums – viena no praktiskajām metodēm, ko izmanto arī logopēdijā, lai risinot vairāk vai mazāk vienveidīgus regulārus uzdevumus, nostiprinātu un pilnveidotu prasmes un iemaņas iegūt fizisku vai psihisku īpašību, spēju (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 366).

Artikulācijas vingrinājumu komplekss ir nepieciešams artikulācijas aparāta sagatavošanai pirms pareizas skaņu izrunas mācīšanas. Ar vingrinājumu palīdzību sistemātiski un mērķtiecīgi tiek apgūtas, aktivizētas un koordinētas atsevišķas nepieciešamās artikulācijas aparāta kustības noteiktas skaņas izrunas mācīšanai. Svarīgi ir elpošanas vingrinājumi, kas veicina ieelpas un izelpas ritmiskumu, spēku un ilgumu. Paralēli artikulācijas vingrinājumu apgūšanai tiek veicināta izziņas procesu, uzmanības, novērošanas un atdarināšanas iemaņu un prasmju attīstība. Lai sekmīgi apgūtu artikulācijas vingrinājumus, bērnam nepieciešama pieaugušā palīdzība, kurš izlasīs tekstu, demonstrēs un izskaidros vingrinājumus (Brantevica, 2016, 5).

Artikulācijas aparāta vingrinājumi ir nepieciešami, lai:

- attīstītu elastīgu artikulācijas aparāta muskulatūru;
- attiecīgā muskuļu grupa reaģētu uz runas centra raidīto signālu;
- uz runas centra raidīto signālu reaģētu tikai tās muskuļu grupas, kuras piedalās vārda izrunāšanai nepieciešamo skaņu veidošanā, un nepieļautu blakus esošo muskuļu grupu kontrakcijas.

Obligāts vingrinājumu apgūšanas laikā ir spogulītis. Spogulītis ir nepieciešams, lai vingrinājumu izpildot, kontrolētu sava artikulācijas aparāta stāvokļa atbilstību attiecīgā vingrinājuma prasībām un varētu salīdzināt ar logopēda demonstrēto (Apele, 1982, 29).

Sākot pildīt artikulācijas vingrinājumus, pieaugušais vārdiski izskaidro un demonstrē vingrinājumu, bērns pie spoguļa to atdarina. Lūdzam bērnam pievērst uzmanību artikulācijas orgānu kustībām un sajūst mēles, lūpu, mutes stāvokli konkrētā artikulācijas vingrinājumā, tā veicinot kustību sajūtas, uztveri un atmiņu. Svarīga ir izpildīto vingrinājumu precizitāte. Vingrinājumus apgūst pakāpeniski, jaunu vingrinājumu mācās, kad iepriekšējais vingrinājums ir sekmīgi nostiprināts. Organizējot darbu artikulācijas aparāta vingrināšanai, svarīgi ir atcerēties, ka katram bērnam ir savas individuālās īpatnības (darba temps, uztvere, uzmanība u.c.) (Brantevica, 2016, 5).

Ir trīs artikulācijas aparāta muskuļu vingrinājumu grupas:

- lūpu vingrinājumi;
- apakšžokļa vingrinājumi;
- mēles vingrinājumi (Apele, 1982, 31).

Darbojoties ar lielākiem bērniem, ieteicams izmantot skanošos žestus, kas papildina ritma runu. Skandējot ritma runas vingrinājumus, var kāpināt vai palēnināt runas un kustību tempu, izrunāt skaļāk vai klusāk atsevišķas frāzes. Vēlams arī rosināt bērnus sacerēt dzejolišus, dramatisējot tos ar atbilstošām kustībām un skanošiem žestiem (Brice, 105).

Roku un pirkstu vingrinājumi var būt ļoti dažādi. Tie palīdz attīstīt pirkstu sīko muskulatūru, tādējādi veicinot bērnu garīgo attīstību, stimulējot runas centru darbību. Bērni kļūst veiclāki elementāro pašapkalpošanās iemaņu veikšanā, kā arī acīmredzami uzlabojas iemaņas tēlojošās darbībās, vēlāk arī lasīšanas un rakstīšanas procesa apgūvē mazāk sarežģītumu (Šternfelde, 2017, 5, 6).

Rotaļa – interesanta, izklaidējoša rakstura darbība laika īsināšanai, atpūtai, redzesloka paplašināšanai, pozitīvu attiecību veidošanai vai kādam noteiktam mērķim: piemēram, logopēdijā rotaļu. Izmanto bērna attīstības līmeņa diagnosticēšanai, interešu noteikšanai, arī kā bērna runas attīstības korekcijas līdzekli; r. Ir nozīmīga darbība bērniem pirmsskolas un jaunākās skolas vecumā, bērības būtiska sastāvdaļa, bērna attīstības un audzināšanas pamatveids.

Didaktiskās rotaļas – viens no veidiem kā veicināt pirmsskolas un jaunākās skolas vecuma bērnu izziņas aktivitāti; did. rotaļu laikā bērni iepazīstas ar priekšmetu īpašībām, precizē savus priekšstatus par apkārtējo pasauli, pilnveidojas viņu novērošanas spējas, uzmanība, atmiņa, domāšana, runa (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 380, 381). Cilvēku saskarsmē liela nozīme ir vārdam, kuru pastiprina emocijas. **Pirkstu rotaļas** ir ieteicamas un piemērotas bērniem kopš

agrīna vecuma, jo tekstu un darbības ar bērna roku izpilda pieaugušais, nodrošinot pozitīvu emocionālu saskarsmi (Brice, 2007, 8).

Roku un pirkstu vingrinājumi var būt ļoti dažādi. Tie palīdz attīstīt pirkstu sīko muskulatūru, tādējādi veicinot bērna garīgo attīstību, stimulējot runas centru darbību. Bērni kļūst veiklāki elementāro pašapkalpošanās iemaņu veikšanā, kā arī acīmredzami uzlabojas iemaņas tēlojošās darbībās, vēlāk arī lasīšanas un rakstīšanas procesa apgūvē mazāk sarežģījumu. (Šternfelde, 2017, 5, 6).

Pirkstu rotaļas ir ieteicamas un piemērotas bērniem kopš agrīna vecuma. Kamēr bērns ir pavisam mazs, pieaugušais tur bērna klēpī un, saņēmis bērna rokas savējās, ritmiski kustina tās līdz tekstam. Vēlams tekstu izrunāt lēnākā tempā, ar skaidru dikciju, izteiksmīgā intonācijā, lai bērns pilnībā uztvertu runu. (Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008, 20 21).

Pirkstu rotaļu lietojuma galvenais kodols slēpjas svarīgā nosacījumā, proti, tikai apzinoties, ka vadošās rokas (kreilim – kreisā) pirksti ir „cilvēka otrais artikulācijas aparāts”, logopēds runas korekcijas darbā izmēģinās dažādas variācijas. Delnu un pirkstu kustības filoģenētiski un ontogēnētiski ir tik cieši saistītas ar balsis veidotājaparāta kustībām, ka pastāv visas iespējas tos uzskatīt kā papildus runas orgānu. Šie vārdi skaidri apliecina, cik svarīga un dabiska ir runas korelācija saistībā ar roku pirkstu kustībām (Laizāne, 1981, 5 - 7).

Artikulācijas modeļi (objekta aizstājēji) atspoguļo runas aparāta perifērās daļas atsevišķu orgānu (lūpu, mēles, mīksto aukslēju, balsis saišu) pareizo pozīciju, kas atbilst konkrētas skaņas artikulācijai un skanējumam tās izrunas brīdī. Tas nozīmē, ka neatkarīgi no tā, kāds ir skaņu izrunas traucējuma veids, modelis palīdz pirmsskolēnam jēgpilni apgūt skaņas pareizrunas fizioloģiskos pamatus, ļauj bērnam no pasīva atdarinātāja (Skaties! Klausies! Atkārto!) kļūt par aktīvu dalībnieku koriģējoši attīstošajā darbībā. Modeļu apguves gaitā tiek sekmētas domāšanas operācijas: pirmsskolēns analizē tikai to artikulācijas orgānu darbību izpausmes, kuri piedalās konkrētas skaņas pareizizrunā; vingrinot atsevišķas vienkāršās kustības skaņas izrunas sagatavošanas posmā, bērns tās sintezē sarežģītas kustības veselumā; skaņas izrunas apgūvē pirmsskolēns darbojas nevis ar konkrētiem priekšmetiem, bet ar modeļiem, kas veicina abstrahēšanu: darba procesā tiek analizēts skaņas jēdzieniskais tēls, norobežojoties no faktiem, kas neattiecas uz analizējamo parādību (Lūse, Tūbele, 2014, 12); artikulācijas modeļi kā uzskates līdzeklis, redzes uztveres balsts, vienlaicīgi kļūst par bērna patstāvīgas darbības – kontroles veicinātājiem. Nostiprinot artikulācijas kustības un veidojot konkrētas skaņas akustisko veidolu, pirmsskolēns salīdzina savu veidoto skaņas tēlu ar modelī redzamo (Miltiņa, I. Augstkalne D. 2016).

1.3.3. Vingrinājumi un rotaļas fonemātiskās uztveres sekmētāji

Bērna attīstībā pirmsskolas vecums ir nozīmīgākais posms, kad tiek ielikti pamati visai turpmākajai dzīvei gan harmoniskas personības attīstības skatījumā, gan arī visās kognitīvās attīstības jomās. Galvenais princips bērna esamībai šajā periodā ir atdarināšana. Lai ļautu bērnam attīstīties fiziski, ir jārada iespējas, vide, situācijas sajūtu, maņu (redzes, dzirdes, taustes, ožas, garšas) attīstīšanai. Valodas attīstībā ļoti nozīmīga ir dzirdes maņa. To lieliski attīsta ritmiskās spēlēs, dziedāšanā noteiktā ritmā, tāpēc pirmsskolas pedagoģiskajā procesā ļoti ieteicamas ir dažāda veida pirkstu rotaļas, muzikālās rotaļas, sasveicināšanās rituāli un citas ikdienas darbības, ko pavada ritmiska runa vai dziesma. Tas veicina fonemātiskās uztveres attīstīšanu (Brice,).

Fonemātiskās uztveres mazattīstība ir viens no iemesliem, kas veicina skaņu izrunas traucējumus. Smalki diferencēta valodas dzirde palīdz nodalīt vārda skaņas, kuras ir radniecīgas. Pilnvērtīga fonemātiskā uztvere ir būtiska rakstīt un lasīt mācīšanās procesā (Tulovska, 122).

Runa ir cieši vienota ar visiem psihiskajiem procesiem. Aktivizējot vienu no tiem, tiek rosināti citi (sajūtas – uztvere – atmiņa – domāšana), un runa kļūst gan par domāšanas līdzekli, gan par tās rezultātu. Logopēds nodarbības struktūrā iekļauj uzmanību, uztveri, atmiņu, prātu rosinošus vingrinājumus. Minēto vingrinājumu rezultātā bērns vieglāk uztver (redzes tēls – artikulācijas kustības fiksācija pie spoguļa; dzirdes tēls – skaņas simbola atpazīšana pēc skanējuma; skaņa ↔ burts – redzes un dzirdes uztveres apvienojums), saglabā atmiņā valodas materiālu, analizē, sintezē, vispārina valodas elementus – skaņu ↔ burtu ↔ zilbi ↔ vārdu ↔ lasīšanas un rakstīšanas procesos (Miltiņa, 2008, 139).

Pētījumi pierāda, ka pirmsskolēnu pirkstu sīko kustību vingrinājumi veicina ne tikai bērnu runas attīstības intensitāti, bet arī tās kvalitāti. Ja bērna pirkstu kustības atbilst noteiktam vecumposma standartam, tad runas attīstība arī ietilpst normas robežās. Ja bērna pirksti ir saspringti, saliecas un atliecas visi reizē (lūdzot parādīt 1, 2, 3 pirkstus atsevišķi) vai otrādi – tie nespēj veikt kustības pilnā apjomā. Kamēr visu pirkstu kustības nekļūst brīvas, atraisītas, pareizas runas attīstība ir ierobežota (Miltiņa, 1997, 93).

Ritma rotaļas vingrina bērna dikciju un artikulāciju, palīdz novērst runas traucējumus. Apvienojot skandēšanas rotaļas ar skanošajiem žestiem vai citām kustībām, attīsta ne tikai bērna ritma izjūtu, bet arī kustību koordināciju (Brice, 105, 106).

Skanošie žesti ir ķermeņa orķestris: kāju piesitieni (dap – dap); viegli piesitieni augšstilbos, gan priekšpusē, gan sānu daļā; plaukstu sišana; pusplaukstu piesitieni; piesitieni krūtīm; knipji.

Izmantojot šos žestus, bērnam veidojas noturīga kustību koordinācija, attīstās ritma izjūta (Brice, 2007, 9).

Ritma rotaļas attīsta ne tikai bērna ritma izjūtu – tām ir sava pievienotā vērtība : vienlaikus tiek attīstīti dažādi bērna psihiskie procesi, radošums, artikulācija, kustību koordinācija, kas vienlīdz svarīgi faktori jebkuru citu zināšanu un iemaņu apguvē. Kā izvēlēties vispiemērotāko – jāņem vērā bērna vecums, ko vēlamies attīstīt. Svarīgi, lai darbojoties būtu prieks un aizrautība (Brice, 2007, 5).

Dungojamās dziesmiņas veiksmīgi izmantojamas skaņu automatizēšanai un diferencēšanai. Svarīgas ir ne tikai logopēda zināšanas, bet arī viņa radošuma dzirksts, vēlēšanās bērnu aizraut, pozitīvi emocionāli atvērt. Visveiksmīgāk minētā darbība realizējama komandā: bērns ↔ logopēds ↔ mūzikas skolotājs ↔ vecāki. Dziedot vienlaicīgi netieši, pastarpināti tiek veikti artikulācijas vingrinājumi (teksts), bērns mācās pārvaldīt gan lūpu, mēles, gan balss un elpošanas darbības, koordinēt kustības, runas dzirdes un runas kustību sajūtas (Miltiņa, 2008, 138).

Logopēds korekcijas un attīstošajā darbā novērš traucējumus mutvārdu runā, to radītās grūtības dzimtās valodas apguvē. Galvenais – vispirms veido fonētiskos un fonemātiskos priekšstatus. Logopēds veic relaksāciju, elpošanas, pirkstiņu un artikulācijas vingrinājumus, masāžu, veic skaņu izrunas korekciju un automatizēšanu, attīsta fonemātisko dzirdi (Tukiša, Vucenlzdāns, 2008, 20 21).

Veidojot attīstošus uzdevumus pirmsskolas vecuma bērniem, svarīgi ir iekļaut rotaļu un spēļu elementus. Pilnveidojot bērna runas un valodas attīstību, šajā gadījumā fonemātiskās uztveres attīstību, nevar aprobežoties tikai ar logopēdisko kabinetu vai ar noteiktiem logopēdiskiem vingrinājumiem. Vingrinājumiem jābūt interesantiem un motivāciju radošiem. Spēles elementu izmantošana logopēdiskajās nodarbībās nodrošina pozitīvu gaisotni, ļauj bērniem emocionāli atbrīvoties un uzņemties iniciatīvu spēles laikā (Tūbele, Vilka, 2016, 196).

2. Pedagoģiskā izmēģinājumdarbība ar 4 – 5 gadīgiem bērniem, kam ir skaņu **Ķ UN **Ģ** izrunas traucējumi**

2.1. Pētījumā izmantoto metožu raksturojums

Pētījums notiek Rīgā, Z pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 24 bērni, no tiem 6 bērni ar skaņu **Ķ** un **Ģ** izrunas traucējumiem. Pētījums ilgst no 2017. gada oktobra līdz 2018. gada aprīlim. Balstoties uz teorētiskajā daļā apkopotajiem un analizētajiem dažādu autoru

izteiktajām teorētiskajām atziņām, tiek veikts praktiskais pētījums, kurā izmantotas šādas empīriskās metodes.

Empīriskās metodes: bērnu novērošana, bērnu runas logopēdiskā izpēte, pedagoģiskā izmēģinājumdarbība, rezultātu dinamikas analīze.

Bērnu novērošana – empīriskā pētīšanas metode, mērķtiecīga dažādu izpausmju uztvere pētāmo uzvedībā un darbībā: izvirzītās hipotēzes, teorijas, teorētisko pētījumu patiesuma pārbaude (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 216). Viena no izplatītākajām pedagoģisko pētījumu metodēm. Tā palīdz logopēdam iepazīt savus audzēkņus tiešas uztveres ceļā dabiskos apstākļos (Tūbele, 2002, 30). Darba autore šo metodi izmanto 2.2. apakšnodaļā, lai izvērtētu bērnu runas attīstības nepilnības.

Bērnu runas logopēdiskā izpēte – rūpīga, sistemātiska bērna runas pārbaude, tajā iegūtie precīzie dati būtiski nosaka logopēdiskā korekcijas darba virzienus, kā arī izvirzītā mērķa sasniegšanu. Analizējot bērna runas attīstības īpatnības, logopēds ņem vērā ne tikai runas un valodiskās darbības veseluma izpausmes, bet arī bērna personības psiholoģiski pedagoģiskās savdabības, kurās kā sekundārais uzslāņojums var parādīties primārā – skaņu izrunas traucējuma – radītās sekas (Miltiņa, 2005, 61). Šo metodi darba autore izmanto 2.2. apakšnodaļā, lai konstatētu, ka **Ķ** un **Ģ** tiek deformētas bērnu runā.

Pedagoģiskā izmēģinājumdarbība – speciāli organizēta noteiktu metožu vai darba paņēmieni pārbaude, lai atklātu to iedarbīgumu un efektivitāti (Jurgena, 2002, 56). Ļauj izziņāt un analizēt cēloņseku sakarības, izziņāt vai precizēt jaunas parādības, faktus, uzkrāt tos nepieciešamā apjomā (Albrehta, 1998, 16). Šī metode tiek lietota apakšnodaļā 2.3. apakšnodaļā, lai pārliecinātos par vingrinājumu un rotaļu pozitīvo ietekmi koriģējoši attīstošajā darbībā.

Rezultātu dinamikas analīze – praktiskajā pētījumā ļauj apkopot, analizēt un izvērtēt pedagoģiskas izmēģinājuma darbības ietekmi uz bērna skaņu izrunas korekciju (Jurgena, 2001, 49). Šo metodi darba autore izmanto 2.4. apakšnodaļā, lai salīdzinātu pētījuma dinamiku, konstatētu koriģējoši attīstošās darbības rezultātus.

2.2. Bērnu ar skaņu **Ķ un **Ģ** izrunas nepietiekamību logopēdiskā izpēte**

Ir divi runas pārbaudes veidi – **frontālā un individuālā jeb padziļinātā** runas pārbaude.

Frontālajā runas pārbaudē logopēds pārbauda bērnus grupā, ņemot vērā skolotāja novērojumus, kā arī mediķu atzinumus veselības kartē. Frontālajā pārbaudē konstatētie skaņu izrunas traucējumi var būt divējādi – skaņas izrunā kropļo; skaņas jauc vai aizstāj (Tūbele, 2002,

Skaņu izrunas korekcijas darbs tiek veikts ar visiem bērniem, taču pētījumā uzmanība tiek vērsta uz bērniem, kuriem ir skaņu Ķ un Ģ izrunas nepietiekamība. 3.tabulā, redzams, ka sešiem bērniem ir skaņu (vidējo mēleņu) izrunas traucējumi. Sakaņa Ķ tiek aizstāta ar skaņu Č un sakaņa Ģ tiek aizstāta ar skaņu DŽ. Darba autore bērnu sakaņas izrunas traucējumus var grupēt šādi: Iedalot bērnus trijās grupās, no kurām: 1.grupa – skaņu Ķ aizstāj ar Č [**Markuss, Anna, Kristaps**] 2. grupa skaņu Ģ aizstāj ar sakaņu DŽ [**Jēkabs, Gatis**] un 3.grupa – skaņu Ķ aizstāj ar Č un skaņu Ģ aizstāj ar sakaņu DŽ [**Toms**]. Var secināt, ka viņiem fonētiski fonemātskie izrunas traucējumi, tādēļ ir pārbaudāma fonemātiskās uztveres attīstība.

Fonemātiskās uztveres pārbaudes kritēriji:

- 1 punkts – par konkrētā uzdevuma izpildi, pieļaujot lielu kļūdu skaitu, izmantojot palīdzību;
- 2 punkti – par patstāvīgi veiktu uzdevumu ar nelielu kļūdu skaitu;
- 3 punkti – par patstāvīgi un precīzi veiktu uzdevumu (Miltiņa, 2017, 67).

Ņemot vērā fonemātiskās uztveres pārbaudes kritērijus un pārbaudes rezultātus, darba autore izmanto punktu sistēmu, pēc kuras var noteikt vai bērnam ir augsts, vidējs vai zems fonemātiskās uztveres līmenis.

Līdz 10 punktiem – zems fonemātiskās uztveres līmenis; 11 – 20 punkti – vidējs; 21 – 30 punkti – augsts

4.tabula Fonemātiskās uztveres pārbaudes rādītāji

Kritēriji	Rādītāji	Punkti					
		Toms	Markuss	Gatis	Anna	Kristaps	Jēkabs
Skaņu diferencēšana	Zilbju rindu atkārtošana	2	2	2	2	1	1
	Vārdu pāru atkārtošana	1	2	2	2	1	1
Elementārā fonemātiskā analīze	Patskaņu saklausīšana vārda sākumā	1	2	3	3	1	1
	Līdzskaņu saklausīšana vārda sākumā	1	1	2	2	1	1
Sarežģītā fonemātiskā analīze	Skaņas vietas noteikšana vārdā	1	2	2	2	1	1
	Skaņu secības noteikšana vārdā	1	1	2	2	1	1
Fonemātiskā sintēze	Skaņu saliedēšana zilbēs	1	2	3	2	1	1
	Zilbju saliedēšana vārdos	1	1	3	1	1	1
Fonemātiskie priekšstati	Vārdu sadomāšana ar konkrētu skaņu	1	2	2	2	1	1
	Attēlu grupēšana ar konkrētu skaņu	1	2	2	2	1	1
Punktu skaits kopā		11	17	23	20	10	10

Analizējot iegūtos datus, var secināt, ka vienam no pētāmajiem bērniem ir augsts fonemātisko funkciju līmenis [**Gatis**], trijiem ir zems [**Toms, Kristaps, Jēkabs**], un diviem ir vidējs [**Anna, Markuss**]. Apkopojot rezultātus var secināt, ka visiem pētāmajiem bērniem pilnveidojama fonemātiskā uztvere.

Bērnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums.

Vārds – Markuss

Vecums – 4 gadi

Tautība – latvietis

Bērns aug pilnā ģimenē. **Markusam** ir divi vecāki brāļi. Fiziskā attīstība atbilst normai, bet zēns ir nervozs, viegli uzbudināms. Pildot dažādus darbus, ko uzdod skolotāja, nepārliecināts, necenšas pats uzsākt darbu, bet gaida skolotāja pamudinājumu. Vājas pašapkalpošanās prasmes, īpašas grūtības sagādā ģērbšanās. Patīk mūzikas nodarbības, viegli spēj atdarināt ritmu un spēj spēlēt uz mūzikas nodarbībās pieejamajiem skaņu rīkiem. Ir skaņas **Ķ – Č** aizstāšana. Individuālajās nodarbībās, saprotot, ka logopēda uzmanība pievērsta tikai viņam vien, uzdevumus pilda labprātīgi, ir krietni nosvērtāks un mierīgāks, nekā grupā.

Vārds - Jēkabs

Vecums - 4 gadi

Tautība – latvietis

Aug pilnā ģimenē. Valoda vāji attīstīta – grūtības sagādā atbildēt uz jautājumiem. Kustību koordinācija vāja – sporta nodarbībās grūtības sagādā lekšana, šķēršļu apiešana, bumbas ķeršana, mešana. Grūti pārslēgties no vienas darbības uz citu. Nepieciešams skaidrs dienas plāns, ko katru rītu jautā skolotājai, ja dienas gaitā kaut kas mainās, grūti pielāgoties. Fiziskajā un intelektuālajā ziņā neatbilst savam vecumam. Grūtības sagādā skaņu **Ģ – DŽ** atšķiršana. Logopēdiskajās nodarbībās darbs rit ļoti gausi, jo bērns ļoti lēnām uztver logopēda sacīto un izpildes laikā, zēnam vairākkārt jāpalīdz, lai sasniegt kaut nelielu rezultātu.

Vārds - Toms

Vecums - 5 gadi

Tautība - latvietis

Bērns aug pilnā ģimenē. Tēvs – krievs, audzītēvs. Bērns ir nervozs, ātri uzbudināms, grūtības saskarsmē ar vienaudžiem, kā rezultātā viņš bieži tiek atstumts. Sarunas laikā ir acu kontakts, bērns atraisīts un komunikabls, taču tā kā ir vienīgais bērns ģimenē un līdz 5 gadu vecumam pamatā dzīvojis pie vecmāmiņas, saskarsmē ar vienaudžiem regulāri rodas problēmas, jo zēns neizprot dažādu spēļu noteikumus. Labprāt stāsta par savu ģimeni. Audzītēvs runā krievu valodā. Grūtības atdarināt ritmu, to spēj tikai tad, kad logopēde šo ritmu vairākas reizes atkārt. Nespēj konkrēti izpildīt, piemēram, bērna runā izteiktas gramatiskas nepilnības. Krāsas atšķir,

taču valoda šāda: sarkana ābols; zaļās zirņi; puče brūnā, dzeltenā; taurens ar krāsu (raibs taurenis). Mīmikas kustības veic pilnīgi, atbilstoši normai, tempā, bez aiztures. Lecot uz abām kājām vāja koordinācija, lecot mainot kājas – ļoti vāja koordinācija, grūti aizlēkt līdz noteiktajai līnijai. Dažkārt neveikls darbības ar bumbu – nevar noņemt bumbu vai izslīd no rokām. Pirkstu sīkās muskulatūras kustības palēninātā tempā, jo grūti izpildīt.

Vārds - Kristaps

Vecums - 4 gadi

Tautība - latvietis

Zēnu audzina māte. Zēns ir dzīvespriecīgs, kustīgs, komunikabls, taču ātri spēj iekarst. Situācijās, kad vienaudži nepiekrīt viņa viedoklim, dažkārt izrāda agresiju. Ja veicamais uzdevums zēnam ir interesants, tad dara to ar lielu atbildības sajūtu. Taču, ja uzdevums nav tik saistošs un ir jāpiepūlas, zēnam ir tendence nenovērtēt savas spējas un pirmajā brīdī it kā atteikties pildīt konkrēto uzdevumu. Skolotāja mudināts, tomēr saņemas. Valoda atbilst vecumam, taču papildus tam, ka tiek aizstāta skaņas Ķ ar Č, netiek izrunāta skaņa R, Š, kas tiek aizstātas ar L un S.

Vārds - Gatis

Vecums - 5 gadi

Tautība – latvietis

Ģimenē jaunākais bērns, ir vecāka māsa. Intelektuālas dabas uzdevumus pilda nelabprāt, vairāk aizrauj spēles ar mašīnām. Vārdu krājums atbilst normai, bet nodarbībā skolotājam īpaši jāpievērš uzmanība zēnam un konkrēti jāuzdod jautājums, lai sagaidītu atbildi, jo pats nav iniciators garākai sarunai. Patīk sportiskās aktivitātes, lai gan ir diezgan neveikls. Grūtības sagādā tādu darbu izpilde, kas prasa pirkstu veiclību. Aizstāj skaņu Ģ – DŽ. Logopēdijas nodarbībās, lai noturētu zēna uzmanību, jāspēlē dažādas spēles. Fonemātiskās uztveres pārbaudes rādītāji ir vidēji, taču vērojot zēnu, rodas sajūta, ka daudzas darbības notiek ar tādu kā sevis piespiešanu to darīt.

Vārds - Anna

Vecums - 5 gadi

Tautība – latvietis

Meitene ļoti komunikabla, ar bagātu valodu, zinoša. Fiziskā, psihiskā, intelektuālā attīstība virs normas. Vecāki brīvdienās brauc apskatīt interesantas vietas, atbilstoši bērna vecumam, daudz lasa un stāsta bērniem par notiekošo apkārtnē. Nodarbībās apspriežot kādu tēmu, **Annai** vienmēr ir papildus informācija, ar ko padalīties, sākotnēji tas šķita pārsteidzoši, ka bērns piecos gados var būt tik erudīts. **Anna** ir draudzīga, muzikāla, enerģiska, droša, pārliecināta par saviem

spēkiem. Ģimenē ir jaunāka māsa. Ja darbojoties kļūdās, uztver to adekvāti, vēršas pie skolotājas pēc palīdzības. Logopēdijas nodarbībās komunikabla, darbojas ar prieku.

2.3. Vingrinājumu, rotaļu izmantošana korigējoši attīstošajā darbībā

Balstoties uz iegūtajiem rezultātiem, autore bērnus var iedalīt trijās grupās:

1. bērnu grupa – skaņu Ķ aizstāj ar skaņu Č (**Markuss, Anna, Kristaps**);
2. bērnu grupa – skaņu Ģ aizstāj ar skaņu DŽ (**Jēkabs, Gatis**);
3. bērnu grupa – skaņu Ķ aizstāj ar skaņu Č un skaņu Ģ aizstāj ar skaņu DŽ (**Toms**).

Korigējoši attīstošā darbība ar pirmo bērnu grupu – skaņu Ķ aizstāj ar skaņu Č (Markuss, Anna, Kristaps).

Sakņas Ķ fonētiskais skatījums

Ķ – palatāls vidējais mēlenis, troksnenenis, slēdzenis, nebalsīgs līdzskanis;

Lūpas – iestieptas šaurā smaidā

Zobu rinda – izteikti tuvinātas

Mēle – darbojas mēles vidējā daļa, pacelta pret cietajām aukslējām, veidojot slēgumu, mēles gals pie apakšējiem priekšzobiem

Mīkstās aukslējas – paceltas

Gaisa plūsma – plūst caur muti, pārrauj mēles daļas un cieto aukslēju slēgumu

Balss saites – nevibrē (Miltiņa, 2005, 154).

1. darba posms – sagatavošanās posms.

Lai veiksmīgi varētu realizēt korigējoši attīstošo darbību, katrai grupai tiek izstrādāts korigējoši attīstošās darbības plāns:

- lūpu vingrinājumi;
- mēles vingrinājumi;
- pareizas runas elpošanas vingrinājumi;
- fonemātiskās uztveres aktivizēšanas vingrinājumi;
- pirkstu vingrinājumi un rotaļas.

Šajā posmā tiek pievērsta uzmanība, lai bērni spētu skaņas pareizi uztvert un izrunāt. To var panākt ar dažāda veida uzdevumiem, kas ir – vingrinājumi dzirdes uzmanības aktivizēšanai (sk. 3.2.pielikumu), fonemātiskās uztveres aktivizēšanas vingrinājumi (sk. 3.pielikumu), elpošanas vingrinājumi (sk. 4.pielikumu). Papildus tiek izmantoti pirkstu vingrinājumi, (sk. 5.pielikumu). Ikvienu nodarbību sākas ar pirkstu vingrinājumiem, aktivizējot pirkstu sīkās muskulatūras

darbību (sk.5. pielikumu). Pirkstu vingrinājumu „pirkstu saveicināšanās”, **Kristapam** grūti salikt pirkstus vienu ar otru precīzi. Skaitot pantiņu un veicot pirkstu kustības var tikai vai nu noskaitīt, vai logopēdam skaitot lēnītēm veikt pirkstu kustības. **Markusam** sākumā grūti, jo pirksti nav diez ko paklausīgi, tomēr zēns spēj noskaitīt dažās frāzes un vienlaicīgi veikt pirkstu kustības. Pēc vairākām nodarbībām zēniem, pildot pirkstu vingrinājumus bija manāms uzlabojums. **Annai** pirkstu vingrinājumi padodas labi. Ir apgūts skaitāmpants un veicot pirkstu kustības sanāk precīzi savienot pirkstus.

Šajā posmā bērniem tiek sagatavots artikulācijas aparāts pareizai skaņu izrunai, izmantojot dažādus mēles un lūpu vingrinājumus (sk. 6.pielikumu).

Skaņu **Ķ** izrunu, aktivizējot lūpu un mēles muskulatūru. Pie spoguļa veic dažādus artikulācijas aparāta vingrinājumus – bērns apsēžas blakus logopēdam, skatās spogulī un atdarina vingrinājumus. Visiem trijiem bērniem sākotnēji vingrinājumi sanāca neprecīzi, bija grūtības to izpildē. Pildot vingrinājumu „Sētiņa” , **Kristaps** sākotnēji smaidīja ātru smaidu. Darbojoties kopā ar logopēdu laika gaitā zēns saprata, ka lūpas jānotur smaidā ilgāku laiku, un tikai tad var atbrīvot lūpas. Vingrinājums „dusmīgais kaķītis”, **Markusam** un **Kristapam** pirmajās reizēs bija grūti pacelt mēles vidusdaļu. **Markuss** vingrinājumus, kaut sākotnēji precīzi nesanāca, pilda apzinīgi. **Kristapam**, pildot uzdevumus, ir tendence steigties, tāpēc arī mēli ir grūtības noturēt tādā stāvoklī, kādā nepieciešams. **Annai** vingrinājumi veicas labi un meitene ātri aptver, kas jādara vingrinājumos. **Anna** ātri saprata, kā veicam vingrinājums „Sētiņa”, taču vingrinājums „Dusmīgais kaķītis” bija jāmēģina vairakkārt, līdz **Anna** spēja noturēt mēli pareizi.

Pareizas runas elpošanas vingrinājumi (sk. 4.pielikumu) nepieciešami, lai bērni varētu skaņu **Ķ** izrunāt īsi, asi. Vingrinājums „Dzimšanas dienas torte” bērniem šķita aizraujošs, jo sākumā bērni pūta iedomātu sveci, bet, lai pārlicinātos, kā ātri var nopūst sveci, logopēde aizdedzināja īstu sveci. Fonemātiskās uztveres aktivizēšanas vingrinājumi (sk.3. pielikumu), bērniem šķiet interesanti. Logopēde plēš papīru, burza, piesit pie galda un skārda trauka (sk. 3.2. pielikumu). Bērniem jānosaka, kas tās par skaņām. **Kristapam** grūti bija atpazīt papīra burzīšanu. **Markuss** arī uzreiz nevarēja noteikt, ka logopēde burza papīru. **Anna** pareizi noteica visas skaņas, tomēr visilgāk domāja par papīra burzīšanu. Visi bērni ātri atpazīna skaņu, kas veidojās piesitot pie skārda traukam. Uzdevumā, kur jāpaceļ roka, ja vārds skan nepareizi, visi bērni spēja noteikt nepareizos vārdus.

2. darba posms – skaņas pareizas izrunas mācīšana.

Logopēde pie spoguļa rāda bērniem, kur tiek novietots mēles gals - „aizāķēts” aiz apakšējiem priekšzobiem, kā lūpas tiek iestieptas smaidā, izrunājot **Ķ**. Izrunājot sakņu **Ķ** īsā izelpā, tā it kā šķaudītu. Sākumā logopēde parāda, tad bērniem jāatdarina redzētais. Sākotnēji

Markusam grūtības rada mēles gala noturēšana aiz apakšējiem priekšzobiem. **Kristapam** un **Annai** vingrinājumu izpilde veicas labi.

Tiek izmantota arī modelēšana (sk. 7.pielikumu), visiem trijiem bērniem patīk strādāt ar artikulācijas modeļiem, jo logopēdes skaidrojums par to, kāds izskatās artikulācijas aparāts, darbs pie spoguļa, ko nozīmē katrs apzīmējums, viņiem šķiet aizraujošs.

3. darba posms – skaņas nostiprināšanas (automatizēšanas) posms.

Šajā posmā tiek nodrošināta pakāpeniska, precīza iemācītās skaņas ieviešana bērna runā: zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos, teikumos un saistītajā runā (sk. 8.pielikumu). Nostiprināt skaņu **Ķ** zilbēs, salīdzinot ar skaņas **Č** izrunu. Pie spoguļa veic skaņu **Ķ** pareizas izrunas automatizēšanu – bērns apsēžas blakus logopēdam, skatās spogulī un atdarina vingrinājumus (sk. 8. pielikumu). **Markusam** un **Kristapam** labi padodas vaļējo zilbju izruna, slēgtās zilbes sagādā grūtības, taču vairakkārt atkārtojot, zēni spēj arī slēgtās zilbes izrunāt pareizi. **Annai** uzdevumi izdodas, jo viņa uzmanīgi klausās, ko saka logopēde un cenšas precīzi atkārtot. Brīdī, kad bērni izrunā zilbes, logopēdei dažkārt visiem trijiem bērniem jāatgādina, kur jābūt mēles galam un kā jābūt smaidā lūpām, lai skaņu **Ķ** varētu izrunāt precīzi. Kad bērni spēj precīzi bez kļūdām atkārtot zilbes, notiek skaņas nostiprināšana vārdos. Tiek dotas attēlu kartītes, bērniem jānosauc attēlos redzamās lietas (sk.8. pielikumu). **Markusam**, saucot vārdus, dažkārt **Ķ** vietā pasaka **Č**, taču katru nepareizi izrunāto vārdu izlabo un tikai tad ņem nākamo kartīti un turpina. **Kristaps** arī pieļauj kļūdas vārdu izrunā, kopā ar logopēdi noskaidro, kāda bija skaņa, kura jāizrunā pareizi. Arī **Anna** dažkārt kļūdās, jo saucot attēlos redzamo, meitene vairāk pievēršas attēlam, nekā pareizai izrunai un dažos vārdos automātiski parādās **Č**. To labo, visus vārdus izrunājot pareizi.

Bērni ir iemācījušie dzejoli par zaķi un kaķi (sk.8. pielikumu). Norunāt šo dzejoli var visi trīs bērni, taču skaitīšanas temps katram ir atšķirīgs, jo būtiski ir visus vārdus izrunāt pareizi. Dzejoļa apguves procesā grūtības sagādāja vārdu savienojumi „zaķa zeķes” un „kaķa zeķes”.

4. darba posms – skaņu diferencēšanas posms.

Skaņu diferencēšana nepieciešama, jo bērni skaņu **Ķ** aizstāj ar skaņu **Č**. Sākotnēji tiek salīdzinātas skaņas pēc artikulācijas un akustiskajām pazīmēm (sk. 9.pielikumu). Skaņu diferencēšana notiek zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos, teikumos, saistītajā runā (sk. 9.pielikumu).

Precizēt skaņas **Ķ izrunu vārdos, diferencējot no skaņas **Č**.** Bērni saņem attēlus, bērni nosauc attēlā redzamo, noliek tajā kaudzītē, kurā ir skaņa **Č** vai **Ķ**. Piemēram:, ķirši, čiekurs, čaumala, čības – kartītes jaukta secībā, jānoliek pareizajā kaudzītē. **Markusam** diferencēšanā dažkārt kļūdas, piemēram, attēlu, kur ir ķemme liek pie **Č**. Logopēde izrunā šo vārdu ar **Č** skaņu

un pēc tam ar **Ķ**, liekot Markusam saklausīt atšķirību un saprast, kura ir pareizā. Arī **Kristapam** un **Annai** ir kļūdas diferencēšanā, taču tās izlabo un noskaidro pareizo vārdu izrunu.

Pie spoguļa veic skaņu **Č** un **Ķ** pareizas izrunas automatizēšanu - bērns apsēžas blakus logopēdam, skatās spogulī un atdarina vingrinājumus :

- **Ķa – Ķa – ča ; Ķa – ča – Ķa; ča – Ķa – Ķa; Ķi – ķi – čī; ķi – čī – ķi; čī – čī – ķi; Ķe – ķe – če; ķe – če – ķe; če – ķe – ķe**

Zilbju izrunāšana sākotnēji ir diezgan neprecīza, jo visiem trijiem jūk izruna. Zilbes ir jāatkārto vairākkārtīgi un lēnām, lai būtu pareizi izrunāta katra zilbe. Ar visiem trijiem bērniem logopēde tiek līdz skaņu diferencēšanai vārdu savienojumos. Tā kā bērni ir 4 – 5 gadīgi, tad diferencēšana teikumos un saistītājā runā tiks veikta nākamajā mācību gadā.

Koriģējoši attīstošā darbība ar otro bērnu grupu – skaņu **Ģ aizstāj ar skaņu **DŽ** (**Jēkabs, Gatis**);**

Skaņas **Ģ fonētiskais skatījums**

[ǰ] – palatāls vidējais mēlenis, troksnenis, slēdzenis, balsīgs; vibrē

Lūpas – iestieptas šaurā smaidā

Zobu rinda – izteikti tuvinātas

Mēle – darbojas mēles vidējā daļa, pacelta pret cietajām aukslējām, veidojot slēgumu, mēles gals pie apakšējiem priekšzobiem

Mīkstās aukslējas – paceltas

Gaisa plūsma – plūst caur muti, pārrauj mēles daļas un cieto aukslēju slēgumu

Balss saites – vibrē (Miltiņa, 2005, 154).

1. darba posms – sagatavošanās posms.

Sagatavošanās posmam tiek izstrādāts koriģējoši attīstošās darbības plāns:

- lūpu vingrinājumi (sk.6.pielikumu)
- mēles vingrinājumi(sk.6.pielikumu)
- pareizas runas elpošanas vingrinājumi (sk.4.pielikumu)
- fonemātiskās uztveres aktivizēšanas vingrinājumi (sk.3.pielikumu)
- pirkstu vingrinājumi un rotaļas (sk.5.pielikumu)

Šajā posmā uzmanība tiek veltīta artikulācija aparāta vingrinājumiem, lai bērni spētu skaņas pareizi uztvert un izrunāt. **Skaņas **Ģ** izrunu, aktivizējot lūpu un mēles muskulatūru.** Pie spoguļa veic dažādus artikulācijas aparāta vingrinājumus – bērns apsēžas blakus logopēdam, skatās spogulī un atdarina vingrinājumus. Vingrinājumu „Dusmīgais kaķītis,, **Jēkabs** sākumā nevarēja izpildīt, jo zēns nesaprata, kā to darīt, **Jēkabs** mēli novietoja starp lūpu un zobiem. Tikai pēc tam, kad logopēde ar kociņa palīdzību parādīja, kur mēlei jābūt, pēc ilgākas

vingrināšanās, **Jēkabs** varēja mēli aizāķēt aiz apakšējiem priekšzobiem. Arī vingrinājumu „Jūras viļņi” **Jēkabam** bija grūti izpildīt, jo viņš nesaprata, kas ar mēli ir jādara. Arī šī vingrinājuma izpildes sākumā, logopēdei vajadzēja ar kociņa palīdzību piespiest un pacelt **Jēkaba** mēli. **Gatis** vingrinājumu izpilde veicās krietni labāk nekā **Jēkabam**. Viņš ātri aptvēra, kādam jābūt mēles un lūpu stāvoklim.

Pareizas runas elpošanas vingrinājumi (sk. 4.pielikumu), skaņu Ģ jāizrunā īsi, asi, tāpēc tika izmantoti dažādi pūšanas vingrinājumi – „Mašīna vērtos”. **Jēkabam** patika veikt uzdevumu, taču viņš pūta kā prata, bet īsa, spēcīga pūšana viņam nesanāca. **Gatis** veiksmīgi tika galā ar doto vingrinājumu, iepūšot ātri vērtos mašīnītes.

Fonemātiskās uztveres aktivizēšanas vingrinājumi (sk. 3. pielikumu), „atdarini sadraudzīgu priekšmetu skaņas” **Jēkabs** uzdevumu veica nepareizi, viņš nespēja atkārtot logopēda piemēru. **Gatis** ar šo uzdevumu tika galā lieliski, kā arī pats izdomāja ritmu, ko vairākkārtīgi atkārtoja.

Uzdevumā „Klausies un atpazīsti vārdus” **Jēkabs** nevarēja nevienu piemēru atpazīt. **Gatis** ātri un precīzi saklausīja skaņas un nosauca vārus, kurus pa skaņām sauca logopēde. Arī uzdevumu, kur jāsaklausa skaņa, ar kuru sākas vārdi, **Gatis** izpildīja pareizi.

Pirkstu vingrinājumu izpildē **Jēkaba** grūtības, jo roku koordinācija vāja. Vingrinājumu „Pirkstu sasveicināšanās” **Jēkabam** ir grūti veikt, **Jēkabam** patīk uzdevums, kur „Saver krelles”. Saskaita pareizi, uz logopēda lūgumu pielikt vai noņemt pērlītes, zēns to izdara, taču, kad logopēde uzdod jautājumus, zēns atbild ar vienu vārdu, un pēc nelielas pauzes. **Gatis** pirkstu vingrinājumus izpilda ar prieku, precīzi.

2. darba posms – skaņas pareizas izrunas mācīšana.

Pie spoguļa tiek precizēts, ka mēles gals – „aizāķēts” aiz apakšējiem priekšzobiem, mēles vidējā daļa pacelta, īsa, asa gaisa plūsma un „ieslēdzas motorīnš”, izrunā ģi – ģi – ģi. Skaņu Ģ māca no citas pareizi izrunātas skaņas da – dja – ģa. Lai saprastu, ko nozīmē „motorīnš”, logopēde liek zēniem pielikt roku pie kakla, izrunājot skaņu Ģ, un tāpat turot roku pie kakla, izrunāt skaņu Ķ. Arī šai grupai tiek izmantota arī modelēšana (sk. 7.pielikumu), **Gatis** patīk strādāt ar artikulācijas modeļiem, jo viņš izprot logopēdes stāstīto. **Jēkabs** neizprot grafiskos attēlus, tāpēc logopēde ar **Jēkabu** neizmanto modelēšanu.

3. darba posms – skaņas nostiprināšanas (automatizēšanas) posms (sk.10. pielikumu) **Jēkabam** nostiprinot skaņu Ģ zilbēs, labi veicas atvērto zilbju izrunā, taču slēgtās zilbes viņam sagādā grūtības. Izrunājot vārdus, **Jēkabs** bieži vien kļūdas, bet savu kļūdu bez logopēdes palīdzības nesaprot. Tikai tad, kad logopēde saka kā vārds jāizrunā, **Jēkabs** to atkārt. **Gatis**, izrunājot vārdus, ja Ģ vietā pateicis DŽ, pats saprot, ka kļūdījies un izlabo. Pildot uzdevumu, kur teikumos ir vārdi ar skaņu Ģ (sk.11. pielikumu), logopēde lasa teikumu, vārds, kurš jāizrunā

ir attēlu, **Gatis** izrunā ne tikai, lietojot pareizo skaņu, bet katrā attēlā redzamais ir jāpasaka pareizajā locījumā, lai teikums skanētu loģiski. **Gatim** šis uzdevums izdodas ļoti labi.

4. darba posms – skaņu diferencēšanas posms.

Darba autore ar **Jēkabu** līdz šim posmam netiek, jo Jēkabam ir grūtības iepriekšējā posmā, kā rezultātā nevar pāriet uz nākamo posmu. Ar **Gati** tiek strādāts šajā posmā (sk. 11.pielikumu), sākotnēji tiek noskaidrots kā katra skaņa izrunājama. Atkārtojot zilbes, **Gatim** dažreiz jūk skaņas Ģ un DŽ, bet atkārtoti izrunājot, kļūdas tiek novērstas un zilbes tiek izrunātas pareizi. **Gatim** ļoti patīk darbs ar teikumiem, jo zilbju izrunāšana ir kā sagatavošanās teikumam, kas sekos. **Gatim** patīk spēlēt spēli ar skaņu mājiņām (sk. 11.pielikumu), kur jāsaklusa, kura skaņa ir vārdos. Šī uzdevuma izpilde sokas labi. Grūtāk ir ar teikumiem, kur jānosaka, kāda skaņa vārdos atkārtojas, taču arī ar šiem uzdevumiem **Gatis** tiek labi galā, tikai lēnākā tempā.

Apkopojot koriģējošās darbības rezultātus, var secināt, ka ar otrās grupas bērniem, ar **Jēkabu** jāturpina strādāt pie skaņu nostiprināšanas. Ar **Gati** – skaņu Ģ un DŽ diferencēšanu vārdos, vārdu savienojumos, teikumos, saistītajā runā.

Koriģējoši attīstošā darbība ar trešo bērnu grupu – skaņu Ķ aizstāj ar skaņu Č un Ģ aizstāj ar skaņu DŽ (Toms)

Toms izrunā aizstāj Ķ ar Č un Ģ ar DŽ, tāpēc koriģējošo darbību sāk ar skaņu Ķ un pēc tam pievēršas skaņai Ģ.

5. tabula. Skaņu Ķ un Ģ fonētiskais skatījums

(Miltiņa 2005, 154)

<p>Ķ – palatāls vidējais mēlenis, troksnenenis, slēdzenis, nebalsīgs līdzskanis; Lūpas – iestieptas šaurā smaidā Zobu rinda – izteikti tuvinātas Mēle – darbojas mēles vidējā daļa, pacelta pret cietajām aukslējām, veidojot slēgumu, mēles gals pie apakšējiem priekšzobiem Mīkstās aukslējas - paceltas Gaisa plūsma – plūst caur muti, pārrauj mēles daļas un cieto aukslēju slēgumu Balss saites – nevibrē</p>	<p>Ģ – palatāls vidējais mēlenis, troksnenenis, slēdzenis, balsīgs; vibrē Lūpas – iestieptas šaurā smaidā Zobu rinda – izteikti tuvinātas Mēle – darbojas mēles vidējā daļa, pacelta pret cietajām aukslējām, veidojot slēgumu, mēles gals pie apakšējiem priekšzobiem Mīkstās aukslējas - paceltas Gaisa plūsma – plūst caur muti, pārrauj mēles daļas un cieto aukslēju slēgumu Balss saites – vibrē</p>
---	--

1. darba posms – sagatavošanās posms.

Sagatavošanās posmam tiek izstrādāts koriģējoši attīstošās darbības plāns:

- lūpu vingrinājumi;
- mēles vingrinājumi;
- pareizas runas elpošanas vingrinājumi;
- fonemātiskās uztveres aktivizēšanas vingrinājumi;

- pirkstu vingrinājumi un rotaļas.

Veicot padziļināto izpēti, darba autore secina, ka **Tomam** ir zems fonemātiskās uztveres līmenis – ar grūtībām atpazīst dzirdamās skaņas. Uzdevumu, kurā jānosaka, kurš vārds pēc skanējuma ir nepareizs, **Toms** nespēj noteikt. Uzdevumā, kur jānosaka skaņa, ar kādu sākas vārdi, spēj nosaukt tikai dažus. Klausies un atpazīsti – šo uzdevumu **Toms** nespēj izpildīt. **Tomam** ir vāji attīstīta sīkā pirkstu muskulatūra. Pirkstu vingrinājumus grūti izpildīt, arī vēršanas uzdevums šķiet grūts, jo pirksti ir „nepaklausīgi”, pērlītes krīt no pirkstiem un uzvērt uz aukliņas ir grūti. Veicot lūpu un mēles vingrinājumus, logopēde secina, ka **Tomam** ir lielas grūtības veikt vingrinājumus, vienīgais vingrinājums no dotajiem (sk.6. pielikumu), ko **Toms** var izpildīt ir „Sētiņa”. Pārējo vingrinājumu izpilde prasa piepūli gan no Toma, gan logopēda, jo sākumā **Toms** vispār nesaprot, kur ir jābūt mēlei un kas ar to ir jādara. Tikai neatlaidīgs kopdarbs (vairākas nodarbības) logopēds – **Toms**, vainagojas nelieliem rezultātiem, kad **Toms** vingrinājumu „Jūras vilņi” var izpildīt kaut nedaudz, paceļot mēli un to nolaižot.

2. darba posms – skaņas pareizas izrunas mācīšana.

Logopēde pie spoguļa rāda bērniem, kur tiek novietots mēles gals – „aizākēts” aiz apakšējiem priekšzobiem, kā lūpas tiek iestieptas smaidā, izrunājot skaņu **Ķ**. Izrunājot **Ķ** īsā izelpā, tā it kā šķaudītu. Pēc tam tiek izrunāta skaņa **Ģ**, „ieslēdzas motorinš”, izrunā ģi – ģi – ģi. Skaņu **Ģ** māca no citas pareizi izrunātas skaņas da – dja – ģa. Lai saprastu, ko nozīmē „motorinš”, logopēde liek zēniem pielikt roku pie kakla, izrunājot skaņu **Ģ**, un tāpat turot roku pie kakla, izrunāt skaņu **Ķ**. **Toms** nesaprot atšķirību, tāpēc logopēdei atliek vienīgi, strādājot pie spoguļa, rādīt kā jāizskatās mutes stāvoklim, izrunājot konkrētās skaņas (**Ķ** un **Ģ**). Šai grupai netiek izmantota modelēšana, jo **Toms** neizprot logopēdes stāstīto, viņš neizprot grafiskos attēlus.

3. darba posms – skaņas nostiprināšanas (automatizēšanas) posms

Tomam nostiprinot skaņu **Ķ** (sk.8. pielikumu) un **Ģ** (sk.10.pielikumu), slēgtās zilbes izrunā pieļaujot dažas kļūdas, taču atvērtās zilbes **Tomam** sagādā grūtības. Izrunāt vārdu savienojumus, kur atkārtojas viena un tā pati skaņa, piemēram, **Ģirts** nes ķieģeļus vai **Uģis** nes zāģi. **Tomam** ir ļoti grūti pateikt pareizi, tas jāmēģina vairakkārt, lēnām. Sākotnēji vārdus zēns izrunājot pa vienam ar pauzēm, tad liekot tos kopā teikumā.

4. darba posms – skaņu diferencēšanas posms.

Darbā ar **Tomu** autore līdz šim posmam nenonāk, jo jau skaņas nostiprināšanas posmā ir jādomā, kā lai **Tomam** iemāca pareizi izrunāt skaņas **Ķ** un **Ģ**. Kā arī darbojoties ar **Tomu**, logopēdei vienlaikus jālabo zēna runa kopumā (nepareiza dzimte, skaitlis, locījums), tad skaņas diferencēšanas posmam pievērsīsies nākamajā mācību gadā.

2.4. Skaņu **Ķ** un **Ģ** izrunas prasmju dinamikas analīze

Pedagoģisko pētījumu par skaņu **Ķ** un **Ģ** izrunas pilnveidi 4 – 5 gadīgiem bērniem tika veikts no 2017.gada oktobra līdz 2018.gada aprīlim, tika atlasīti vingrinājumi un rotaļas kā koriģējoši attīstošas darbības līdzekļi. Ir pārbaudīti 24 bērni, no kuriem 6 bērniem ir skaņu (**Ķ** un **Ģ**) izrunas traucējumi. Darba autore iedalīja bērnus trijās grupās, no kurām: 1.grupa – bērni skaņu **Ķ** aizstāj ar **Č** un 2. grupa – skaņu **Ģ** aizstāj ar skaņu **DŽ**, un 3.grupa – bērni **Ķ** aizstāj ar **Č** un **Ģ** aizstāj ar **DŽ**. Var secināt, ka viņiem fonētiski fonemātiskie izrunas traucējumi. Šiem bērniem veic koriģējoši attīstošo darbību, kā rezultātā skaņu izrunas traucējumi tika daļēji novērsti **Annai** un **Gatim**, **Kristapam** un **Markusam**, **Tomam** un **Jēkabam**.

2018.gada aprīlī, veicot atkārtotu skaņu izrunas pārbaudi un apkopojot koriģējošās darbības rezultātus var secināt, ka **Anna** un **Gatis** skaņas izrunā pareizi, **Kristaps**, **Markuss**, **Toms** un **Jēkabs** skaņas aizstāj.

Annai skaņu izruna uzlabojusies daļēji, jo retu reizi tomēr aizstāj **Ķ** ar **Č**. Taču pati ātri aptver un izlabo savu kļūdu. Koriģējoši attīstošā darbība vēl ir nepieciešama. Sadarbība ar vecākiem laba, jo iesaistās. Jūtams, ka ģimene, runājot ar **Ann**, pievērš uzmanību kā **Anna** izrunā konkrētos vārdus, norāda uz to, kā vārdi pareizi izrunājami. Tā kā **Anna** pirmsskolas izglītības iestādē ir apmeklējusi regulāri, tad arī logopēda apmeklējums ir bijis regulārs, tāpēc ir pozitīvs darba rezultāts.

Markusam skaņu izrunā nelieli uzlabojumi, tomēr zēns diezgan bieži kļūdās un turpina jaukt skaņu **Ķ** ar **Č**. Tā kā **Markuss** mācību gada laikā diezgan bieži slimoja, arī logopēda apmeklējums nebija regulārs, tāpēc arī koriģējoši attīstošā darbībā netika sasniegti augsti rezultāti. Vecāki neiesaistās, jo uzskata, ka bērns runā atbilstoši vecumposmam un pareiza skaņu izruna izveidosies laika gaitā.

Kristapam vērojams daļējs uzlabojums skaņu izrunā. **Jāturpina darbs skaņu **Ķ** un **Č** diferencēšanā vārdos, vārdu savienojumos, teikumos un saistītajā runā**, kas tiks veikts nākamajā mācību gadā. Tā kā zēns ir ļoti aktīvs un viņam ir vāja uzmanības noturība, tad logopēdijas nodarbību laikā viņam bija grūtības koncentrēties, kā rezultātā **Kristaps** savā runā pieļauj kļūdas vārdos, kur jāizrunā skaņa **Ķ**. Sadarbībā ar vecākiem – māte gados jauna un skaņu izrunas nepilnībām nepiešķir būtisku nozīmi, jo uzskata, ka Kristaps vēl ir mazs un logopēdes teiktais šķiet nenozīmīgs.

Gatim skaņu izruna uzlabojusies daļēji, jo dažkārt kļūdās vārdu izrunā, skaņu **Ģ** aizstājot ar **DŽ**. Sadarbība ar vecākiem pozitīva, kā rezultātā **Gatis** savā runā arvien precīzāk prot noteikt un pareizi izrunāt vārdus, kuros lietojama skaņa **Ģ**. **Koriģējoši attīstošā darbība jāturpina, lai nostiprinātu skaņas **Ģ** pareizu izrunu vārdos.**

Jēkabam progress niecīgs, jo zēns ļoti lēnām aptver logopēdes teikto. Ir uzsākta sadarbība ar pirmsskolas izglītības iestādes psihologu, kurš veic **Jēkaba** izpēti, jo ir aizdomas, ka zēnam ir kādi attīstības traucējumi, kā rezultātā tas ietekmē valodas attīstību. Jēkabs ticis līdz skaņu izrunas mācīšanas posmam. **Jāturpina koriģējoši attīstošā darbība pie skaņas nostiprināšanas zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos.**

Toms skaņu **Ķ** aizstāj ar skaņu **Č** un **Ģ** aizstāj ar skaņu **DŽ**, darba procesā panākts neliels skaņu izrunas uzlabojums. Jāturpina koriģējoši attīstošā darbība. Sadarbība ar vecākiem – vecāki it kā piekrīt logopēdes teiktajam, ka arī mājās vecākiem jāseko kā zēns runā, jālabo kļūdas, taču logopēdei ir aizdomas, ka mājās pareizai valodas lietošanai netiek pievērsta uzmanība, jo **Toms** ne tikai aizstāj konkrētās skaņas, bet savā runā nelieto pareizu dzimti, skaitli, locījumu. Uzlabojums redzams tajās situācijās, kuras ir izrunātas nodarbībās. **Koriģējoši attīstošā darbība jāturpina, lai nostiprinātu skaņas Ķ un Ģ pareizu izrunu vārdos.**

Pedagoģiskā pētījuma laikā, darba autore secina, ka būtiski laikus konstatēt kādi skaņu izrunas traucējumi ir bērniem, sistemātiski jāstrādā, veicot koriģējoši attīstošo darbību, kā arī, katram bērnam ir nepieciešama individuāla pieeja korekcijas darbā. Autore veica atkārtotu fonemātiskās uztveres pārbaudi 2018.gada aprīlī un rezultāti ir apkopoti 6.tabulā.

6.tabula. Fonemātiskās uztveres pārbaudes rādītāju dinamika

Kritēriji	Rādītāji	Punkti											
		Toms		Markuss		Gatis		Anna		Kristaps		Jēkabs	
Skaņu diferencēšana	Zilbju rindu atkārtošana	2	2	2	2	2	3	2	3	1	2	1	1
	Vārdu pāru atkārtošana	1	1	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Elementārā fonemātiskā analīze	Patskaņu saklausīšana vārda sākumā	1	2	2	3	3	3	3	3	1	2	1	1
	Līdzskaņu saklausīšana vārda sākumā	1	2	1	2	2	3	2	3	1	1	1	1
Sarežģītā fonemātiskā analīze	Skaņas vietas noteikšana vārdā	1	1	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
	Skaņu secības noteikšana vārdā	1	1	1	1	2	2	2	2	1	1	1	1
Fonemātiskā sintēze	Skaņu saliedēšana zilbēs	1	1	2	2	3	3	2	2	1	1	1	1
	Zilbju saliedēšana vārdos	1	1	1	1	3	3	1	1	1	1	1	1
Fonemātiskie priekšstati	Vārdu sadomāšana ar konkrētu skaņu	1	1	2	2	2	3	2	3	1	1	1	1
	Attēlu grupēšana ar konkrētu skaņu	1	2	2	2	2	3	2	3	1	2	1	1
Punktu skaits kopā		11	14	17	19	23	27	20	24	10	13	10	10

Apzīmējumi: izcēlums treknrakstā ir 2018.gada aprīlis

Fonemātiskās uztveres pārbaudes kritēriji: tiek saglabāti tie paši, kas tika izvirzīti oktobrī, lai būtu iespējams noteikt **fonemātiskās uztveres pārbaudes rādītāju dinamiku**.

1 punkts – par konkrētā uzdevuma izpildi, pieļaujot lielu kļūdu skaitu, izmantojot palīdzību; 2 punkti – par patstāvīgi veiktu uzdevumu ar nelielu kļūdu skaitu; 3 punkti – par patstāvīgi un precīzi veiktu uzdevumu (Miltiņa, 2017, 67). Ņemot vērā fonemātiskās uztveres pārbaudes kritērijus un pārbaudes rezultātus, darba autore izmanto punktu sistēmu, pēc kuras var noteikt vai bērnam ir augsts, vidējs vai zems fonemātiskās uztveres līmenis. Līdz 10 punktiem – zems fonemātiskās uztveres līmenis; 11 – 20 punkti – vidējs; 21 – 30 punkti – augsts

Analizējot iegūtos rezultātus, autore secina, ka **augsts fonemātiskās uztvers līmenis** ir **Gatim** un **Annai**; **vidējs fonemātiskās uztvers līmenis** ir **Tomam, Markusam** un **Kristapam**, bet **zems fonemātiskās uztvers līmenis** ir **Jēkabam**.

Zilbju rindu atkārtošana – **Gatis** un **Anna** šos uzdevumus var veikt bez kļūdām, **Kristapam** ir uzlabojums, jo ja sākotnēji viņam bija jāpalīdz un viņš pieļāva daudz kļūdas, tad koriģējoši attīstošās darbības rezultātā, **Kristapam** ir **redzams uzlabojums**.

Patskaņu saklausīšana vārda sākumā – **Gatis** un **Anna** patskaņu spēj saklausīt bez grūtībām, arī **Markuss** ir progresējis un šo darbību veic precīzi. Ja sākotnēji **Toms** un **Kristaps** šos uzdevumus varēja izpildīt logopēdam vairakkārt īpaši uzsverot skaņu vārda sākumā, tad darbojoties un vingrinot fonemātisko uztveri, **Toms** un **Kristaps** spēj krietni vien labāk noteikt patskaņus vārda sākumā. **Līdzskaņu saklausīšana vārda sākumā** – četriem bērniem – **Tomam, Markusam, Gatim** un **Annai** šo uzdevumu veikšanā ir progress. **Toms** un **Markuss** šo uzdevumu veikšanā ir tikuši līdz vidējam līmenis, **Gatis** un **Anna** – līdz augstam, **Kristaps** un **Jēkabs** joprojām, veicot šo uzdevumu pieļauj daudz kļūdu.

Sarežģītā fonemātiskā analīze un fonemātiskā sintēze – lai gan rādītājos nav uzlabojumi, tas ir pieļaujams, jo bērni ir 4 – 5 gadīgi, un uzdevumus kā, piemēram skaņas vietas noteikšana vārdā vai skaņu saliedēšana zilbēs, viņiem var sagādāt grūtības, kas ir atbilstoši vecumposmam.

Vārdu sadomāšana ar konkrētu skaņu – augstu līmeni uzrāda **Anna** un **Gatis**, grūtības joprojām ir **Tomam, Kristapam** un **Jēkabam**. Lai gan zēniem aprīlī veicas šo uzdevumu izpildē labāk, nekā oktobrī, tomēr viņiem, pildot šos uzdevumus ir nepieciešama palīdzība, tāpēc rādītāju skalā punktu skaits nepalielinās. **Attēlu grupēšana ar konkrētu skaņu** – progress vērojam četriem bērniem – **Tomam, Gatim, Annai** un **Kristapam**.

Apkopojot rezultātus, autore secina, ka mērķtiecīga un sistemātiska koriģējoši attīstošā darbība veicina fonemātiskās uztveres attīstību, kā rezultātā bērni spēj pareizi saklausīt, diferencēt skaņas. Būtiska loma ir sadarbībai: logopēds ↔ bērns ↔ skolotājs ↔ vecāki, kas nodrošina augstus rezultātus.

Secinājumi

Apkopojot un analizējot dažādu teorētiku un praktiku izteiktās atziņas, veicot pedagoģisko izmēģinājumdarbību no 2017.gada oktobra līdz 2018.gada aprīlim darba autore secina, ka:

- Bērna personības attīstība notiek kopveselumā, attīstoties fiziskās, psihiskās un sociālās attīstības jomās, aizkavējusies runa rada traucējumus dažādos psihiskajos procesos (atmiņā, domāšanā, uzmanībā u.c.). Runas un valodas traucējumi būtu diagnosticējami savlaicīgi, lai laikus varētu uzsākt koriģējoši attīstošo darbību.
- Skaņu izrunas traucējumus veicina bioloģiskie un sociālie faktori. Roku un pirkstu vingrinājumi palīdz attīstīt pirkstu sīko muskulatūru, tādējādi veicinot bērnu garīgo attīstību, stimulējot runas centru darbību smadzenēs.
- Artikulācijas vingrinājumu komplekss ir nepieciešams artikulācijas aparāta sagatavošanai pirms pareizas skaņu izrunas mācīšanas
- Pedagoģiskās izmēģinājumdarbības laikā koriģējoši attīstošā darbība tika veikta ar 6 bērniem, no kuriem, diviem skaņu izrunas traucējumi tika novērsti, ar pārējiem darbs ir turpināms.

Pētījuma mērķis sasniegts, izvirzītie uzdevumi īstenoti. Veicot pedagoģisko izmēģinājumdarbību, apkopojot un analizējot rezultātus, autore secina, ka skaņu ȶ un Ģ izrunas korekcija noritēs sekmīgi, ja logopēds: izzinās bērnu runas specifiskās īpatnības un izmantos koriģējoši attīstošajā darbībā atbilstīgus vingrinājumus un rotaļas.

Hipotēze – Skaņu ȶ un Ģ izrunas korekcija noritēs sekmīgi, ja logopēds: izzinās bērnu runas specifiskās īpatnības; izmantos koriģējoši attīstošajā darbībā atbilstīgus vingrinājumus un rotaļas – ir pārbaudīta un apstiprinājusies.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

1. Albrehta, Dz. (1998). *Pētīšanas metodes pedagogijā*. Rīga: Mācību grāmata.
2. Augstkalne, D. *Pirmsskolēnu pamatkustību apguves nozīmīgākie aspekti*. Pieejams: journals.ru.lv/index.php/SIE/article/download/549/323
3. Apele, A. (1982). *Runas mācība*. Rīga: Zvaigzne.
4. Baumanē, A. (1994). *Izrunā un raksti pareizi!* Didaktiskie materiāli skaņu s – z, c – dz, š – ž, č – dž pareizai izrunai un rakstībai. Rīga: Zvaigzne ABC.
5. Brantevica, A., (2016). *Draiskie artikulācijas vingrinājumi*. Rīga: RaKa.
6. Brice, B. (2007). *Pirkstiņu rotaļas*. Rīga: RaKa.
7. Brice, B. *Skaņu pasakas un ritma rotaļas*. Rīga: Zvaigzne ABC.
8. Brice, B. (2013). *Viss sākas ar rotaļu*. Rīga: RaKa.
9. *Ceļā uz skolu*. (2012). Rīga: Zvaigzne ABC.
10. Ceplīte, B. (1989). Bērnu izziņas darbība un tās pilnveide. *Bērnu domāšanas un valodas attīstīšanas paņēmieni*. Rīga: Zvaigzne, 54. – 67. lpp.
11. Dubure, V., Lūse, J. (2014). *Materiāli skaņu izrunas vingrināšanai un nostiprināšanai*. Rīga: Lūses datortehniskais noformējums.
12. Dūka, M., (2003). *Psihes bioloģiskie pamati*. Rīga: RaKa.
13. Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne, D. (2014). *Bērņa komunikatīvās kompetences attīstība*. Rīga: RaKa.
14. Einsvorta, L., u.c. (2007). *Kā izaudzināt laimīgu mazuli*. Rīga: Valters un Rapa.
15. Golubina, V. *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Sia Izglītības solī.
16. Hadaņonoka I., Hadaņonoka L., Staļģe L., Merirande R. (1999). *Kā raisās valodiņa*. Rīga: Rasa ABC.
17. *Ideju krātuve pirmsskolai 1*. (1996). Rīga: Zvaigzne ABC.
18. Irbe, A., Lindenberga, S. (2014). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: RaKa.
19. Kaņepēja R. (2012). *Ceļā uz skolu*. Rīga: Zvaigzne ABC.
20. *Kā izaudzināt laimīgu mazuli*. Rīga: autoru kolektīvs (2007).
21. Laiveniece, D. (2000). *Valodas metodikas didaktiskie jautājumi*. Rīga: RaKa.
22. Laizāne, S. (1981). *Kustību rotaļas*. Rīga: Zvaigzne ABC.
23. Lieģiniece D., Nazarova I., (1999). *Veseluma pieeja valodas apgūvē 5 – 7 gadus veciem bērniem*. Rīga: RaKa.
24. Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa.

25. Maksimova, A. (2012). *Valodas traucējumu atpazīšana*. Iespējamā pedagoga palīdzība mācību procesā izglītojamam ar valodas traucējumiem.
Pieejams: www.visc.gov.lv
26. Markus, D. (2003). *Bērna valoda: no pirmā klieziņa līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC.
27. Miltiņa, I., Pastare. S. (1995). *Pirmie soļi logopēdijā*. Rīga: Izglītības attīstības institūts.
28. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RaKa.
29. Miltiņa, I. Augstkalne D. (2016). *Artikulācijas modeļi – skaņu izrunas traucējumu novēršanas līdzeklis bērniem pirmsskolas vecumā*. Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume III, May 27. – 28, 2016, 106. – 116. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija. 107.lpp.
Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/download/1431/1725>
30. Miltiņa, I. (2017). *Modelēšana logopēdijā*. Rīga: RaKa.
31. Namniece, R. (2016). *Kādos gadījumos bērns jāved pie logopēda*. Pieejams: <http://www.medicine.lv/raksti/kados-gadijumos-berns-javed-pie-logopeda-skaidro-arste>
32. *Pirmsskolas izglītības mācību satura programma*. (2012). Valsts izglītības satura centrs.
Pieejams:
[visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/.../programmas/.../pirmssk_izgl_mac_programma.pdf](http://www.visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/.../programmas/.../pirmssk_izgl_mac_programma.pdf)
33. Puškarevs, I. (2001). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: RaKa.
34. Sakne, R., Vindele, G., Zēģele, I., (2012). *Diktāti un attīstoši vingrinājumi jaunāko klašu skolēniem*. Rīga: Zvaigzne ABC.
35. Skaista, U., Bārda, E. (2011). *Valodas (runas un rakstu) attīstības veicināšana bērniem vecumā no 5 līdz 8 gadiem*. Valsts izglītības satura centrs. Rīga: Apgāds Mansards.
Pieejams: www.visc.gov.lv
36. Smita, K., Strika, L. (1998). *Mācīšanās traucējumi no A līdz Z*. Rīga: RaKa
37. Stangaine, I. (2015). *Pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas sekmēšana rotaļās*.
Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/par-latviesu-valodas-apguvi>
38. Svence, G., (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
39. Štrenfelde, I. (2017). *Sīkās motorikas attīstīšana pirmsskolas vecuma bērniem*. Rīga: Pētregailis.
40. Tauriņa, A. *Pirmsskolas vecuma bērna skaņu izrunas un vārdu krājuma noteikšanas un pilnveides paņēmieni*, periodiskā izdevuma „*Bērna valoda Latvijā 21. gadsimtā, II*” zinātnisko rakstu.
Pieejams: iaa.gov.lv/library/files/original/Bernavaloda_2_RAKA_2016.pdf

41. Tomele, G. (2013). Montesori pedagoģija runas un valodas traucējumu korekcijā. LLA
1. Starptautiskā konference tēžu krājums. *Bērna valodas attīstība un tās traucējumi:
problēmas un risinājumi*. Pieejams:
http://logopedi.lv/faili/tezes/1_strapt_zinatniskas_konferences_tezu_krajums.pdf
42. Tulovska, T. *Fonemātiskās uztveres veidošana un atīstīšana mazākumtautību skolēniem
ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību sākumskolā*. Formation and Development of
Speech Perception Among Minority Primary School Children with Specific Language
Impairment Tatjana Tulovska Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija Pieejams:
journals.rta.lv/index.php/PSPI/article/download/2188/2277
43. Tukiša, I., Vucenlīdzāns, P. (2008). *Roku sīkko kustību nozīme bērnu ar valodas sistēmas
nepietiekamu attīstību vispārējā un valodas attīstībā*.
44. Tūbele, S. (2002). *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: RaKa.
45. Tūbele, S. (2006). Promocijas darbs pedagoģijas zinātņu doktora zinātniskā grāda
iegūšanai *Jaunākā klašu skolēnu runas un valodas traucējumu noteikšana un korekcijas
iespējas*. Rīga. Pieejams: <https://core.ac.uk/download/pdf/71745227.pdf>
46. Tūbele, S. (2008). *Disleksija vai lasīšanas traucējumi*. Rīga: RaKa.
47. Tūbele, S. (2012). *Ja skolēns raksta nepareizi*. Rīga: RaKa.
48. Tūbele, S., Vilka, I. (2016). *Spēle – pirmsskolas vecuma bērnu fonemātiskās uztveres
sekmētāja*. Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific
Conference. Volume III, May 27 – 28, 2016, 106 – 116. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju
akadēmija. 191. lpp.
49. Tūbele S. ( ) *Runas un valodas traucējumu korekcija kā mācīšanās traucējumu profilakse*.
1. Starptautiskā konference tēžu krājums. *Bērna valodas attīstība un tās traucējumi:
problēmas un risinājumi*. Pieejams:
https://lnb.lv/sites/default/files/webform/konferences_tezu_krajums.pdf
50. Tūbele, S., Landra, T., Šūmane, I., Burčaka, M., Laganovska, E., Kušnere, S., Vīgante, R.
Metodiskais materiāls pedagogiem darbā ar izglītojamiem ar jauktiem attīstības
traucējumiem.
51. Vidnere, M., *Pirmskolas vecuma darbības psiholoģiskās īpatnības*. Pieejams:
www.socpsihologija.lv/lv/download/pirmskolasvecuma-psihologiskas-ipatnibas.html
52. Višķere Z. (2017). *Spēlējies un audz*. Rīga: J.L.V.
53. Vuorinens, R., Tūnala, E. (1999). *Cilvēka attīstības posmi*. Rīga: Zvaigzne ABC.
54. Zaķe, I. (2000). *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi*. Rīga: Izglītības solī.
55. Волкова, Л. (2006). *Логопедия*. Москва: ВЛАДОС.
56. *Детская логопсихология* (2008). Москва: Владос

57. *Детская логопсихология* (2008). Под редакцией В. И. Селиверстова. Москва: Владос.
58. Филичева, Т., Чевелева, Н. (1987). *Логопедическая работа в специальном детском саду*. Москва: Просвещение.
59. Филичева, Т., Чевелева, Н., Чиркина, Г. (1989) *Основы логопедии*. Москва: Просвещение.
60. Юрьевна И. (2014). *Актуальность проблемы ранней диагностики, предупреждение и своевременная коррекция речевых нарушений* Pieejams: http://lomonpansion.com/articles_2_3525.html
-

Pielikumi

1.pielikums. Pedagoģiskā vērojuma protokols	50.
2.pielikums Skaņu izrunas pārbaudes kartītes	51.
2.1. Skaņas K izrunas pārbaude	51.
2.2. Skaņas Ģ izrunas pārbaude	52.
3.pielikums Fonemātiskās uztveres aktivizēšanas vingrinājumi	53.
3.1. Fonemātiskās uztveres pilnveides vingrinājumi	53.
3.2. Dzirdes uzmanības un atmiņas aktivizēšanas vingrinājumi	54.
4. pielikums. Elpošanas vingrinājumi	55.
5. pielikums. Pirkstu vingrinājumi	56.
5.1. Pirkstu rotaļas	56.
5.2. Pirkstu vingrinājumi	57.
6. pielikums. Lūpu un mēles vingrinājumi	56.
7. pielikums. Artikulācijas modeļi	59.
8. pielikums. Skaņas K nostiprināšana	60.
9. pielikums. Skaņu K un Č diferencēšana	61.
10. pielikums. Skaņas Ģ nostiprināšana	62.
11. pielikums. Skaņu Ģ un DŽ diferencēšana	63.

1.pielikums. Pedagoģiskā vērojuma protokols

Laiks: 2017.gada 12.oktobrī

Vieta: PII grupas telpa

Novērojuma mērķis: vērot bērnus, veicot noteiktas darbības – sadarbība ar grupas biedriem, darbība individuālā darba veikšanas laikā, ieklausīties bērnu runā, izvērtēt bērnu skaņu izrunas traucējumu izpausmes.

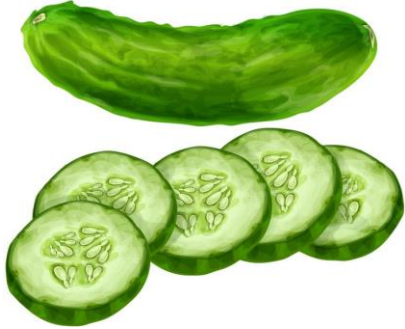
Nodarbības tēma: ritms dabā un cilvēku dzīvē

Personas: Toms, Jēkabs, Kristaps

Laiks	Skolotāja darbība	Bērna uzvedība	Piezīmes
9.00- 9.20	Saveicinās ar dziesmu. Skolotāja vada rīta apli. Tiek pārrunāts par kas notiek cilvēku dzīvē sākot no paša rīta, līdz vakaram – bērnudārza dienas ritums. Pievērš uzmanību, lai bērni atbildētu, lietojot paplašinātus teikumus.	Toms ļoti vēlas iesaistīties diskusijā, taču grūtības ar uzmanības koncentrēšanu uz tiešo jautājumu. Kristapam grūti nosēdēt mierīgi. Savukārt Jēkabs mierīgi klausās, bet skatiens dažkārt „aizpeld”.	Toms atbild daudz, daļa nav pēc būtības, tikai parunāšanai. Kristaps aktīvi darbojas ,nedaudz haotisks. No Jēkaba grūti sagaidīt atbildi.
9.20 – 10.00	Aplicēšana nodarbība, skolotāja rāda un stāsta kā var izveidot kalendāru (pulksteni) dienai, lai vieglāk būtu atcerēties kādas aktivitātes dienas laikā veicamas. Šabloni, paraugs.	Toms darbu veic ātri, pavisā. Kristapam grūti rūpīgi darbu pabeigt līdz galam, jo vēlas visu darīt ātri. Toms ar Kristapu radošā darba laikā ļoti runātīgi, kas novērš domas no pamatdarba.	Pildot darbu, jādomā loģiski, kādā secībā sakārtot dotos attēlus. Visiem trijiem bērniem zināmas grūtības, jo tā kā uzmanība nav noturīga, daļa no informācijas nav uztverta, tāpēc skolotājai atkārtoti jāpaskaidro, kas jāveic.
10.00- 11.00	Darbs apakšgrupās. Dažādu spēļu spēlēšana.	Toms ar Kristapu labprāt izvēlētos spēlēties ar mašīnām, tomēr skolotāja uzaicina puīšus spēlēt galda spēli ar loģikas un runas dominantu. Jēkabs pievēršas lego.	

2.pielikums Skaņu izrunas pārbaudes kartītes

2.1. Skaņas Ķ izrunas pārbaude

	<p>Ķepa</p>
	<p>Kaķis</p>
	<p>Tikšķ</p>
	<p>Gurķis</p>
	<p>Šķiņķis</p>

2.2. Skaņas Ģ izrunas pārbaude

Ģitāra

Kuģis

Kliņģeris

3.pielikums Fonemātiskās uztveres aktivizēšanas vingrinājumi

3.1. Fonemātiskās uztveres pilnveides vingrinājumi

Miltiņa, I. (2005)

Klausies uzmanīgi, pacel roku, ja vārds skan nepareizi!

Piemēram: Banāns, vanāns, panāns, banāns, vanāns, banāns.

Nosaki, vai vārdi vārdu pārī ir vai nav tuvi pēc vārdu skanējuma!

Piemēram: lasi- tasi (ir), māc-sāk (ir), vāze- drāniņa (nav), taisi-raisi (ir), grāmata- vēstule (nav), lapa- kniede (nav).

Nosaki, vai vārdi pēc vārdu garuma ir vai nav vienādi!

Piemēram: mute- vaigi (ir), kāja- kājiņa (nav), acis-ausis (ir), zobi-nagi (ir), mugura- roka (nav), mati-papēži (nav) .

Atkārto vārdu pārus un parādi priekšmetu attēlus!

Piemēram: kaza- kase, bumba- pumpa, bise- bite, logi-loki, riepa- liepa, kūka-tūta.

Ieklausies un pabeidz vārdu!

Piemēram: mu- (muša), ka- (kaza), la- (lama), ta-(tase), za- (zāri), pa- (paka).

Nosauc skaņu, kura ir visbiežāk saklausāma vārdu rindā!

Piemēram: māte, mute, mēle (m);

sēne, sula, sēkla (s);

lietus, laime, lūpas (l);

kāja, koki, kurpe (k) .

Nosauc skaņu, ar kuru beidzās vārdi katrā vārdu rindā!

Piemēram: māc, sāk, mūk (k);

Nāc! Sāc! Velc! (c);

ar, ver, ir (r);

vējš, pūš, ceļš (š).

Klausies un atpazīsti vārdus! Ko es pateicu? (tiek sauktas skaņas)

Piemēram: E * S (es)   M * Ē * S (mēs)   M * A * N (man).

3.2. Dzirdes uzmanības un atmiņas aktivizēšanas vingrinājumi

Pēc dzirdes salīdzini skaņas un atmini, kas tiek darīts! Nosauc darbības!

- Pieaugušais veic dažādas darbības, bet bērns aizvērtām acīm klausās; tiek burzīts, plēsts, švīkāts papīrs; grauzts ābols; sūkāta konfekte; lobīti lazdu rieksti. Bērns klausās un komentē to, ko dzird.
- Pieaugušais darbojas aiz ekrāna. Tiek skandinātas plastmasas pudeles, kurās ir iebērti zirņi, akmentiņi, smiltis u.c. Bērnam pēc dzirdes jānosaka, kas skan. „Skanošajās pudelēs” var būt ieliets ūdens. Pildījums ir dažādā līmenī, tādēļ pudeles skanēs atšķirīgi.
- Var skandināt krūzītes, kas izgatavotas no dažāda materiāla. Ar karoti piesit plastmasas, metāla, stikla, koka, māla krūzītei. Bērnam jāklausās un jāpasaka, kura krūzīte skan.
- Salīdzināms mūzikas instrumentu skanējums: stabulīte, kokle, mutes harmonika. Bērns nosauc, kas konkrēti skan.

Atdarini sadraudzīgu priekšmetu dziesmiņas!

Pieaugušais darbojas ar priekšmetiem, bērns atdarina:

- Sadraudzīgi priekšmeti: dimd akmentiņi, dimd klucīši ātrā, lēnā, jaukā ritmā.
- Skan instrumenti – stabulīte un bungas: skaļi, klusāk, klusi; jautri, bēdīgi.

Izgudro pats savu dziesmiņu!

- Kā pilītes pil no zariņa lietus laikā?
Pik – pak, pilītes pil, piku – paku, piku – paku, pilītes pil.
- Kā guldz ūdentiņš lietainā laikā?
Bul – bul, ūdentiņš tek, bulu – bulu, bulu – bulu, ūdentiņš tek.
Vienlaikus darbojas pirkstiņi.

Klausies uzmanīgi un atkārto nosauktos vārdus!

- Zvaigzne, nakts, mākoņi, debesis, vējš;
- Trauki, mēbeles, augļi, saknes, ogas;
- Zivis, ūdens, šķīvīši, dakša, kurpes.

4. pielikums. Elpošanas vingrinājumi

„Pīlīte peld”

Bērnam caur degunu jāievelk pietiekami daudz gaisa un, pūšot spēcīgu gaisa plūsmu caur muti, „jāliek peldēt” plastmasas pīlītei pa dīķi (ūdens bļodu).

„Dzimšanas dienas torte”

Pieaugušais stāsta bērnam pasaku vai lūdz iedomāties, ka tiek nopūstas dzimšanas dienas tortes sveces (vai arī iededzināt īstu sveci). Tās it kā jānopūš ar vienu elpas vilcienu no paliela atstatuma.

„Pūciņa lido”

Bērnam ar kokteiļa salmiņa palīdzību jāpūš vates pūciņa līdz noteiktam mērķim. Salīdzināšanai tiek iedota porolona bumbiņa, un bērnam jāpastāsta, ko bija vieglāk pūst un kāpēc.

„Mašīna vārtos”

Ir noteikts mērķis – vārti, kuros „jāiebrauc” rotaļu mašīnai. Bērnam pašam jāaprēķina, cik stipri to pūst, lai sasniegtu vajadzīgo rezultātu. Kā variantu var izvēlēties kokteiļa salmiņu, seciniet, kā bija vieglāk.

„Ziepju burbuļi”

Tiek izmantoti divi kokteiļa salmiņi (tievs un resns). Bērnam ūdens glāzē gan ar vienu, gan otru salmiņu jāšaceļ „vēja brāzma” un jāsecina, ar kuru salmiņu to izdarīt bija vieglāk. Var izmantot arī īstos ziepju burbuļus.

5. pielikums. Pirkstu vingrinājumi

5.1. Pirkstu rotaļas

„Pirkstu sasveicināšanās”

Bērns saliek plaukstas kopā tā, lai katrs pirksts atrod sev pāri (īkšķis pret īkšķi utt.). Visi pirksti pakāpeniski, sākot ar īkšķiem, saskaras. Saskaroties pirkstiem, var skaitīt nedēļas darba dienas vai vienkārši no viens līdz pieci un atpakaļ.

„Tornītis”

Bērns no krāsainām ripiņām uzceļ tornīti (ripiņas pēc lieluma jāsakārto no lielākās līdz mazākajai). Ripiņas var būt arī vienāda lieluma, taču tad tās jāsakārto pēc krāsu spektra no tumšākās līdz gaišākajai.

„Kas kārbiņā?”

Bērnā iedota kārbiņa, kura pašam jāatver un jāaizver. Tajā jāieliek un jāizņem dažādi priekšmeti.

„Saver krelles!”

Bērns no spainīša izņem aukliņas un koka krelles. Pieaugušais uzaicina bērnu uzvērt uz aukliņas tikpat kreļļu, cik vienai rokai pirkstu. Jāsaskaita, vai ir pareizi. Var skaitīt pēc izvēles kaut ko citu, izpildīt vienkāršas matemātiskas darbības: „Cik būs, ja tu vēl vienu pieliksi vai atņemsi?”

„Krāsainie aplī”

No krāsainu aplū komplekta, kurus bērns pats var izplēst no papīra, jāizvēlas vajadzīgās krāsas aplī luksoforam un jāuzliek tās. Pieaugušais lūdz bērnam pastāstīt, ko gājējs dara pie katras krāsas. Bērns no aplīem var izlikt arī krāsainus ziedus vai ko citu pēc vēlēšanās.

5.2. Pirkstu vingrinājumi

(Hadaņonoka, 1999; Miltiņa, 2005.)

*Lentīšu sasišana. Ir ļoti sarežģīta darbība. Tās analīze (skaidrojums) un atkārtojuma rezultātā bērns skaidrāk izprot sasišanas būtību. Šī darbība palīdz iegūt patstāvību. Ikdienā var sasiet lentītes savam vai cita bērna apģērbam. Šo darbiņu var veikt jau no 3 gadu vecuma.

„Montesori tāfelīte”. Tāfelītē izdur caurumiņus un iever dažāda izmēra, struktūras un krāsas lentītes. Tāfelīti piekarina pie sienas tā, lai bērns varētu brīvi pienākt klāt un aizsniegt lentītes. Lentītes: * aizsien, atsien; * pin un atpin; * apgūst iemaņas mezglošanā.

„Montesori kamoliņi” bērnos ļoti lielu interesi izraisa darbs, kas saistīts ar parasta kamola tīšanu.

Dziju uztinumi tin ne tikai kamolus, bet arī, piem. rāmīti, sloksnītes, no kurām izveido figūru (Hadaņonoka, 1999, 13).

Darbs ar papīru. Saburza. Kad papīrs saburzīts, to izlīdzina. – ar abām delnām no vidus uz malām; ar vienu un otru plaukstu; ar abu roku dūrītēm; izlīdzināšanu veic ar abu roku īkšķiem, rādāmajiem pirkstiem, vidējiem utt.; gludina ar 1. un 2. pirkstiem reizē, ar 2. un 3. pirkstiem kopā; 3. un 4. ; tad 4. un 5. pirksti reizē. Katra roka strādā atsevišķi (Miltiņa, 1999, 95).

Plaukstu un pirkstu masāža. Masāžu var veikt pieaugušais bērnam vai bērns pats. To iespējams veikt ne tikai ar rokām, bet var izmantot arī masāžas gredzenus, bumbiņas vai dabas materiālus. Ar plaukstu un pirkstu masāžu vajadzētu sākt katru nodarbību, kuras mērķis ir sīkās motorikas attīstīšana.

Plaukstu un pirkstu masāža ar masāžas bumbiņām.

Plaukstu un pirkstu masāža ar masāža, izmantojot dabas materiālus (priežu, egļu čiekurus, valriekstus, lazdu riekstus spalvas, graudus)

6. pielikums. Lūpu un mēles vingrinājumi

- **“Sētiņa”.**

Pasmaidi, parādot zobus un noturi lūpas smaidā, kamēr pieaugušais skaita līdz 5. Atkārto 3-4 reizes.

- **“Kaķītis dusmojas”**

Plati atvērt muti un piespiest mēles galu pie apakšējiem priekšzobiem. Saglabājot mēles gala – apakšējo zobu slēgumu, celt mēles vidējo daļu uz augšu pret cietajām aukslējām. Saglabāt šo mēles pozīciju (kaķītis ir uzmetis kūkumu), skaitot līdz 5.

- **“Slidkalniņš”**

Izejas pozīcija kā vingrinājumā “Kaķītis dusmojas”. Panākt mēles pacēlumu pret cietajām aukslējām. Pēc tam iestiept lūpas smaidā un virzīt augšējos priekšzobus pa mēles muguru (“bērni slidinās pa slidkalniņu”) uz leju, kamēr augšējie un apakšējie priekšzobi sakļaujas.

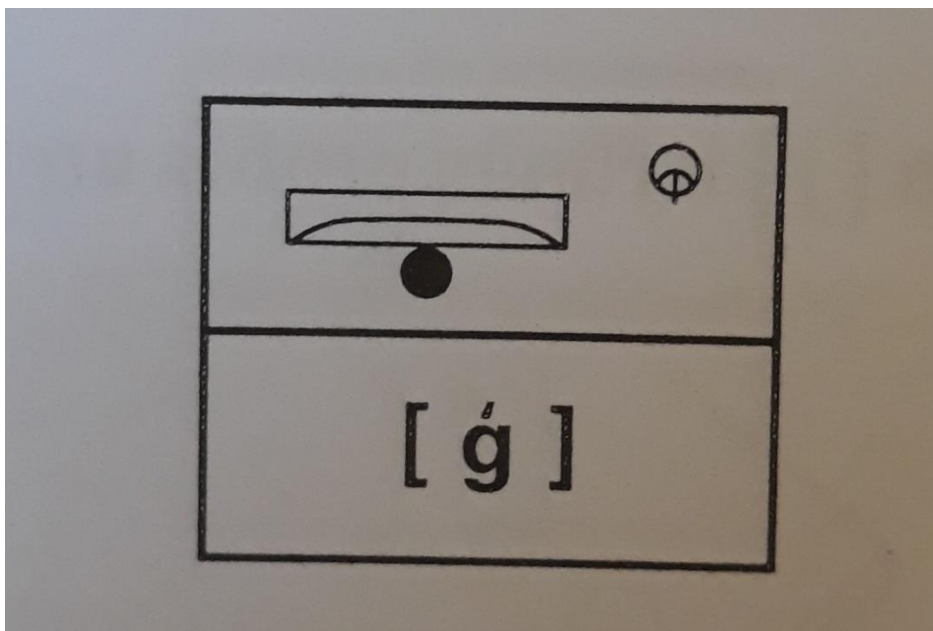
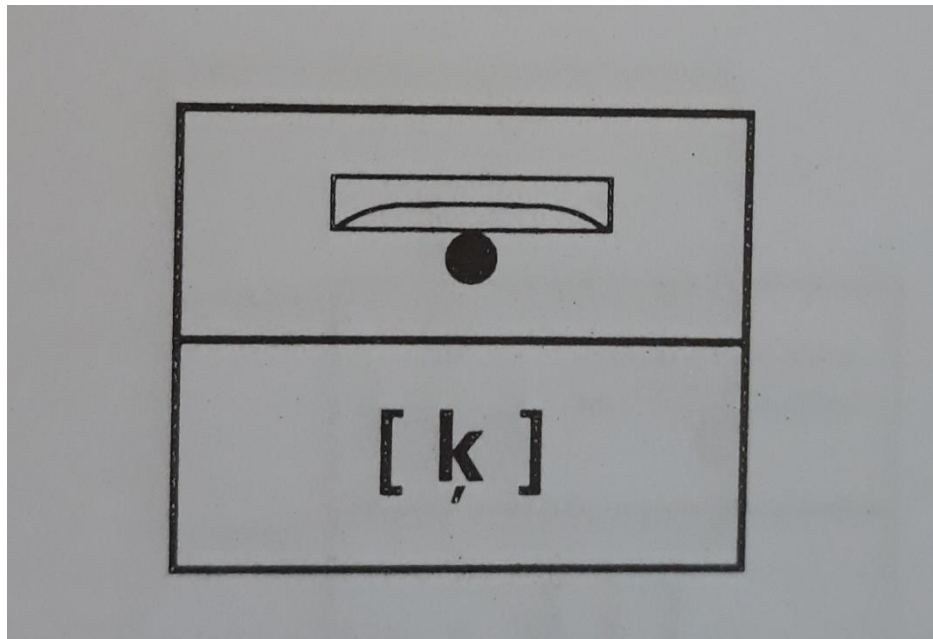
- **“Spolīte”**

Pacelt mēles vidējo daļu pret cietajām aukslējām. Tad, saglabājot mēles pozīciju, izbīdīt to uz priekšu un saspiest starp augšējiem un apakšējiem priekšzobiem. Veidojas garena “diegu spolīte”.

- **“Jūras vilņi”**

Vingrinājums izpildē līdzīgs “Kaķītis dusmojas”. Pirmā atšķirība ir tā, ka vidējās mēles daļas augstais pacēlums (augsts jūras vilnis) lēnām samazinās un mēle pakāpeniski ieņem sākuma pozīciju (vilnis saplok). Otrā atšķirība – šis vingrinājums ir dinamisks: augsts pacēlums – vidējs – zems – atslābināta mēles vidējā daļa. Pēc tam seko jauns “augsts” vilnis – mēles pacelšana

7. pielikums. Artikulācijas modeļi

* Skaņas Ķ nostiprināšana zilbēs

ķi - ķi - ķi	iķ - iķ - iķ	ķie - ķie - ķie
ķe - ķe - ķe	eķ - eķ - eķ	ķei - ķei - ķei
ķa - ķa - ķa	aķ - aķ - aķ	ķai - ķai - ķai
ķu - ķu - ķu	uķ - uķ - uķ	ķau - ķau - ķau
ķo - ķo - ķo	oķ - oķ - oķ	ķui - ķui - ķui

*Skaņas Ķ nostiprināšana vārdos

- ◆ Skaņa vārda sākumā kopā ar patskani

Ķēde, ķepa, ķīpa, ķemme, ķeblis,

- ◆ Skaņa vārda vidū kopā ar patskani

Zeķe, puķe, speķis, kaķis, zaķis, āķis

- ◆ Skaņa vārda vidū kopā ar līdzskani

Kušķi, gurķi, makšķere, našķis

- ◆ Skaņa vārda beigās

Burkšķ, rukšķ, urkšķ

- ◆ Skaņa vārdā atkārtojas

Šķinķis, ķilķēni, ķīķeris

Skaņas Ķ nostiprināšana vārdu savienojumos

Kaķa ķepa

Zaķa ķepa

Skaņas Ķ nostiprināšana teikumos

Miķeļtīrgū var nopirkt gurķus, ķimenes un ķiplokus.

Zeķītes iekāpa ķimenes.

Kaķis ņaud, kaķis ņaud, peles bērni ķīvējas.

Skaņas Ķ nostiprināšana saistītā runā

Kaķis ada zeķes zaķim,

adīšanas kustības attēlošana

Zaķis ada zeķes kaķim

Kaķis dāvā zeķes zaķim

došanas kustības atveidošana

Zaķis dāvā zeķes kaķim

Zaķis staigā kaķa zeķēs

kustība - „uzauj” zeķes kājās

Kaķis staigā zaķa zeķēs

bērns soļo

Zaķis grib būt kaķis

rāda ūsas un ausis

Kaķis grib būt zaķis

rāda ausis un ūsas

9. pielikums. Skaņu Ķ un Č diferencēšana

Skaņu Ķ un Č salīdzināšana pēc artikulācijas pazīmēm.

Ķ Lūpas – iestieptas šaurā smaidā Zobu rinda – izteikti tuvinātas Mēle – darbojas mēles vidējā daļa, pacelta pret cietajām aukslējām, veidojot slēgumu, mēles gals pie apakšējiem priekšzobiem Mīkstās aukslējas - paceltas Gaisa plūsma – plūst caur muti, pārrauj mēles daļas un cieto aukslēju slēgumu Balss saites – nevibrē
Č Lūpas – uz priekšu iestieptas, apaļotas, ko nosaka skaņa [š] Zobu rinda – pavērti Mēle – darbojas mēles priekšējā daļa, [t] priekšējiem augšzobiem, skaņas [š] izrunas variantā Mīkstās aukslējas - paceltas Gaisa plūsma – plūst caur diviem artikulācijas centriem, silta gaisa plūsma Balss saites – nevibrē

Zilbju izrunas salīdzināšana pēc artikulācijas pazīmēm.

Logopēds sauc zilbes, un bērns cenšas tās pareizi atkārtot.

Ķi - ķe - ķa - ķu - ķo - ķie; Či - če - ča - ču - čo - čie; Ķa - ķa - ča; Ķa - ča - ķa; Ča - ķa - ķa;
Ķa - ča - ķa; Ča - ķa - ča; Ķa - ča - ča

Skaņu Ķ un Č diferencēšana vārdos, vārdu savienojumos

Skaņu salīdzināšana pēc artikulācijas pazīmēm.

Bērns atkārtot vārdus un vārdu savienojumus, nejaucot artikulācijā Ķ ar Č. Tiek noskaidrota arī vārdu nozīmes maiņa, kas rodas, kad skaņas aizstāj.

Līķi -> līči; Lauķi -> lauči; Lāča ķepa; Kaķis čībā; Rūķa riču raču

Skaņu salīdzināšana pēc akustiskām pazīmēm.

Čiekuri (č), ķipari (ķ); Rūķis (ķ), čaumala (č); Čiekuru (č) čalis (č); Četri (č) rūķi (ķ); Čab (č) ķimenēs (ķ)

Skaņu Ķ un Č diferencēšana saistītā runā

Salīdzinot skaņas izrunā, bērnam pareizi ir jāatkārto pieaugušā teiktie teikumi, nejaucot artikulācijā līdzīgās skaņas.

Čiekuru čalim ir čaukstošas lapu zeķes.

Turpinājumā bērns diferencē skaņas pēc akustiskām pazīmēm. Viņš nosauc, piemēram, tikai tos teikuma vārdus, kuros ir saklausāma skaņa [ķ] vai [č].

Lāča bērnam Pičum un runčukam Miķelim patīk čabošā lapu kaudze.

Runčuks tup dīķa malā.

Kaktiņā pele Čab čibu čabu!

Kaķēns uz mūra Šķiet ķērienu labu.

10. pielikums. Skaņas Ģ nostiprināšana

* Skaņas Ģ nostiprināšana zilbēs:

Ģi - ģi - ģi;   iģ - iģ - iģ;   ģie - ģie - ģie;
Ģe - ģe - ģe;   eģ - eģ - eģ;   ģei - ģei - ģei;
Ģa - ģa - ģa;   aģ - aģ - aģ;   ģai - ģai - ģai;
Ģu - ģu - ģu;   uģ - uģ - uģ;   ģui - ģui - ģui;

• Skaņas Ģ nostiprināšana vārdos:

Vārda sākumā:

Ģīmetne, ģitāra, ģimene, ģērbties, ģenerālis, ģeogrāfs, ģērbtuve;

Vārda vidū pēc patskaņa;

Zāģis, kņāģis, bruģis, kuģis, mēģene, tīģeris, diriģēt, ķieģelis, vāģis

Vārda vidū pēc līdzskaņa:

Apģērbs; apģērbties, kļiņģeris, kļiņģērītes, eņģes, reņģes, režģis, mežģīnes

• Skaņas Ģ nostiprināšana vārdu savienojumos:

Ģērbtuvē ģērbjas. Ģimenē ģitārists.

• Skaņas Ģ nostiprināšana teikumos:

Ģirts nes ķieģelus. Margģers spēlē ģitāru. Diriģents vada kora mēģinājumu. Zoologģiskajā dārzā tīģeru būrim priekšā režģi. Ar zāģi zāģē malku.

• Skaņas Ģ nostiprināšana saistītajā runā:

Maza pasaciņa

Mežā zem sirmas egles

Būdiņa zaļiem slēģiem.

Pie būdiņas, ķeģīti rokā,

Veģiņa sēģ uz krāģīģa.

Zālītē kaķēģ ar ķepu

Kamolū ripina.

Skaņi skan man balsītis,

Kā ēģģeles ēģģelēs;

Bij manai māmiņai

Ēģģelīti audzināt.

Rīklīt, manu ēģģelīt,

Ēģģelēt ēģģelēja!

Vai māmiņa ielikusi

Ēģģelīģu šūpulī.

Mēģināģģ nav zaudēģģ. Skaģģim acis sāģģ.

11. pielikums. Skaņu Ģ un DŽ diferencēšana

Skaņu Ģ un DŽ salīdzināšana pēc artikulācijas pazīmēm.

<p>Ģ Lūpas – iestieptas šaurā smaidā Zobu rinda – izteikti tuvinātas Mēle – darbojas mēles vidējā daļa, pacelta pret cietajām aukslējām, veidojot slēgumu, mēles gals pie apakšējiem priekšzobiem Mīkstās aukslējas - paceltas Gaisa plūsma – plūst caur muti, pārrauj mēles daļas un cieto aukslēju slēgumu Balss saites – vibrē</p>
<p>DŽ Lūpas – uz priekšu iestieptas, apaļotas, ko nosaka skaņa [z] Zobu rinda – pavērti Mēle – darbojas mēles priekšējā daļa, [t] priekšējiem augšzobiem, skaņas [ž] izrunas variantā Mīkstās aukslējas - paceltas Gaisa plūsma – plūst caur diviem artikulācijas centriem, silta gaisa plūsma Balss saites - vibrē</p>

Zilbju izrunas salīdzināšana pēc artikulācijas pazīmēm. Logopēds sauc zilbes, un bērns cenšas tās pareizi atkārtot:

Ģa – ģa – dža;	ģe – ģe – dže;	ģi – ģi – dži;
Ģa – dža – ģa;	ģe – dže – ģe;	ģi – dži – ģi;
Dža – ģa – ģa;	dže – ģe – ģe;	dži – ģi – ģi;
Dža – dža – ģa;	dže – dže – ģe;	dži – dži - ģi

Skaņu Ģ un DŽ diferencēšana vārdos, teikumos

Bērns atkārtot zilbes un teikumus, nejaucot artikulācijā Ģ ar DŽ

Ģa – ģa – ģa – uzkāpām uz kuģa	dža – dža – dža – priekšā liela sādža;
Ģe – ģe – ģe – Olģertam ir renģe;	dže – dže – dže – upes vārds ir Adidže;
Ģi – ģi – ģi – Uģis nes zāģi;	dži – dži – dži – Edžum rokā dadži;
Ģu – ģu – ģu – jūrā daudz kuģu;	džu – džu – džu – es satiku Andžu.

Skaņu salīdzināšana pēc akustiskām pazīmēm.

Kuģis (Ģ); džinkst (DŽ); renģes (Ģ); džungļi (DŽ); ērģeles (Ģ); dadži (DŽ); diriģents (Ģ); pīlādži (DŽ); ķieģeļi (Ģ); mudžeklis (DŽ).

Skaņu Ķ un Č diferencēšana saistītā runā

Salīdzinot skaņas izrunā, bērnam pareizi ir jāatkārto pieaugušā teiktie teikumi, nejaucot artikulācijā līdzīgās skaņas.

Džemmas ģimene dzīvo Ķegumā. No lodžijas skan ģitāras skaņas

Turpinājumā bērns diferencē skaņas pēc akustiskām pazīmēm. Viņš nosauc, piemēram, tikai tos teikuma vārdus, kuros ir saklausāma skaņa ģ vai dž. Ugim uzdāvināja kliņģeri. Džeks spēlējās ar Džeri. Ģirta apģērbs ir tīrs. Edžus dzīvo sādžā. Kaķēns samudžināja dzelteno dziju.

11. pielikuma turpinājums

